

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

СТРАТЕГІЯ
РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ
на 2021–2031 роки

КИЇВ, 2020

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ	3
1. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	4
2. ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	22
3. СВІТОВІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ	26
4. АНАЛІЗ СИЛЬНИХ І СЛАБКИХ СТОРІН, МОЖЛИВОСТЕЙ І РИЗИКІВ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ	32
5. ВІЗІЯ, МІСІЯ І ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ	35
6. СТРАТЕГІЧНІ, ОПЕРАЦІЙНІ ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ДО 2031 РОКУ	39
7. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ СТРАТЕГІЇ.....	56
8. МЕХАНІЗМ ТА ЕТАПИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ	57
9. МОНІТОРИНГ ТА ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ	60
ДОДАТКИ	63

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стратегія розвитку вищої освіти визначає місце вищої освіти у суспільстві й економіці країни через формулювання місії та візії, основні стратегічні й операційні цілі та завдання щодо їх досягнення, механізм реалізації та моніторингу, очікувані результати та способи їх вимірювання.

Документ розроблено на виконання **Указу Президента України «Про вдосконалення вищої освіти в Україні» (від 3.07.2020 № 210/2020)** та відповідних доручень Прем'єр-міністра України (№ 23502/2/1-20 від 12.06.2020 та № 23502/3/1-20 від 13.06.2020).

Необхідність розробки Стратегії розвитку вищої освіти викликана **завершенням у 2021 р. дії Національної стратегії розвитку освіти в Україні (Указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013)**, посиленням глобальних викликів, які виникли перед світовою економікою на сьогодні, посиленням впливу глобального ринку праці й освітніх послуг, ризиків і загроз, які повстали перед економікою країни в останні роки, а найбільше – розвитком технологій нового покоління, загостренням демографічних і соціальних проблем тощо.

Нормативно-правову базу підготовки документа склали: Конституція України, Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову та науково-технічну діяльність», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» (від 23 березня 2000 року № 1602-III), Постанова Кабінету Міністрів України «Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проектів Бюджетної декларації та державного бюджету» (від 26 квітня 2003 р. № 621 в редакції від 17 квітня 2019 р. № 335), Положення про Міністерство освіти і науки України (Постанова Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 р. № 630), Національна доктрина розвитку освіти (затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002), Указ Президента України «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» (від 30 вересня 2019 р. № 722/2019). При розробці враховувалися рекомендації щодо розробки стратегічних документів, затверджені **Постановою КМУ «Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів» (від 11.11.2015 № 932, зі змінами)**, Методики розроблення, проведення моніторингу й оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та

планів заходів з їх реалізації, затвердженої **наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 31.03.2016 № 79** (у редакції від 27.02.2018), **проект Стратегії реформування вищої освіти (2014 року)**.

Стратегія розроблена робочою групою, створеною наказом т.в.о. Міністра освіти і науки України Сергія Шкарлета № 974 від 28.07.2020, до якої входили **понад 100 фахівців** з основних питань розвитку вищої освіти: прогнозування потреб ринку праці, форм здобуття вищої освіти, наукової та науково-технічної діяльності у ЗВО, смарт-спеціалізації та кластерів Індустрії 4.0, оцінювання якості освіти, фінансування вищої освіти, управління вищою освітою, інтернаціоналізації та інтеграції вищої освіти. Пропозиції представників органів виконавчої влади, експертного співтовариства, освітян і науковців, громадськості та бізнесу щодо місії, візії, цілей і завдань Стратегії узагальнювалися цільовими підгрупами та керівним комітетом робочої групи. Процес розробки Стратегії носив відкритий характер, висвітлювався на офіційному сайті Міністерства освіти та науки України, у засобах масової інформації та на спеціально створеному інтернет-порталі <http://reform.org.ua>.

1. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Система вищої освіти України має низку переваг, які створюють можливості розвитку, та є основою її конкурентоздатності.

Нормативно-правове забезпечення вищої освіти наближене до Європейського простору вищої освіти

Нормативно-правове поле системи вищої освіти визначається Конституцією України, завдання розвитку законодавства окреслюються Національною доктриною розвитку освіти¹, яка визначає систему концептуальних ідей та поглядів на стратегію і основні напрямки розвитку освіти до 2025 р.

Наступний рік є останнім роком чинності Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року². У 2013 р. був затверджений План

¹ Указ Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» від 17.04. 2002 № 347/2002

² Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 25.06.2013 № 344/2013

заходів з її реалізації на період до 2021 року³, який містить 119 заходів (37 з яких стосуються вищої освіти).

У новому Законі України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII основною метою вищої освіти встановлено підготовку «... конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях»⁴. З моменту прийняття до цього часу Закон витримав вже 34 редакції, що створює ризики нестабільності законодавства у сфері вищої освіти.

Умови функціонування системи вищої освіти регулюються також Бюджетним кодексом, Кодексом законів про працю, Господарчим кодексом.

Головною проблемою розвитку вищої освіти залишається відсутність довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку України, що ускладнює створення моделі вищої освіти, адекватної цілям майбутнього країни.

Міжнародний контекст законодавства у сфері освіти (зокрема вищої) визначається, по-перше, умовами Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом⁵, іншими країнами про співробітництво в галузі освіти (розділі 23, ст. 431), що передбачають «... співробітництво в галузі вищої освіти, зокрема, з метою: реформування та модернізації системи вищої освіти; сприяння зближенню у сфері вищої освіти, яке відбувається в рамках Болонського процесу; підвищення якості та важливості вищої освіти; поглиблення співробітництва між вищими навчальними закладами; розширення можливостей вищих навчальних закладів; активізації мобільності студентів та викладачів; ... спрощення доступу до отримання вищої освіти». Основні принципи Болонського процесу закладені Великою хартією університетів⁶, яку підписали ректори 79 університетів країни.

Важливим документом є Паризьке Комюніке 2018 року Європейського простору вищої освіти (ЄПВО), до якого України приєдналася у 2005 р. Фундаментальними цінностями, які становлять основу ЄПВО, разом із академічною свободою і доброчесністю, участю студентів і працівників у врядуванні вищої освіти, громадянською відповідальністю вищої освіти й за вищу освіту зазнача-

³ Розпорядження КМУ «Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 4.09.2013 № 686-р

⁴ Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII

⁵ Закон України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 16.09.2014 № 1678-VII.

⁶ Magna Charta Universitatum. URL: <http://www.magna-charta.org/resources/files/the-magna-charta/ukrainian>

ється інституціональна автономія⁷. У 2020 р. як одне з важливих завдань ЄПВО було визначено посилення соціальної інклюзії як важливого інструменту консолідації суспільства, а також драйвера для сприяння відкриттю й розвитку талантів. Крім того, одним із основних інструментів забезпечення якості вищої освіти має стати тісна взаємодія освіти з наукою.

У напрямку інтеграції України з ЄПВО у 2015 р. було введено новий перелік спеціальностей⁸, що має сприяти академічній мобільності студентів і визнанню дипломів українських ЗВО. З метою приведення Національної рамки кваліфікацій відповідно до Європейської рамки кваліфікацій розроблено проект постанови КМУ «Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 №1341 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 12.06.2019 №509)». Затверджено 142 стандарти вищої освіти (97 стандартів освітнього ступеня бакалавра, 45 – магістра), що базуються на компетентісному підході і поділяють філософію визначення вимог до фахівця, закладену в основу Болонського процесу та в міжнародному Проєкті Європейської Комісії «Гармонізація освітніх структур в Європі»⁹.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» метою вищої освіти є здобуття особою високого рівня наукових (творчих, мистецьких) професійних і загальних компетентностей, які необхідні для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань¹⁰.

Згідно з чинним Законом України «Про вищу освіту» підготовка фахівців здійснюється за освітніми чи науковими програмами на таких рівнях вищої освіти: початковий (з коротким циклом навчання) з присвоєнням освітньо-професійного ступеня «молодший бакалавр», перший (бакалаврський) рівень з присвоєнням ступеня «бакалавр», другий рівень – «магістр», третій (освітньо-науковий / освітньо-творчий) – «доктор філософії» / «доктор мистецтв», вищий науковий рівень – «доктор наук». передумовою здобуття вищої освіти є здобуття повної загальної середньої освіти (ст. 17 Закону України «Про освіту»).

Заклади вищої освіти (ЗВО) в Україні надають вищевказані рівні вищої освіти залежно від типу. В Україні існують три типи закладів: університет; академія, інститут; коледж.

Університети можуть бути як багатогалузевими, так і галузевими і здійснювати підготовку за всіма рівнями вищої освіти, у тому числі надавати ступінь

⁷ Paris Communiqué Paris, May 25th 2018. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/06/06/12/paris-communiqueenua2018.pdf>

⁸ Постанова КМУ «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» від 29.04.2015 № 266

⁹ Перехідна книга МОН за період з вересня 2019 по червень 2020. Міністерство освіти і науки України. Київ, 2020. 100 с.

¹⁰ Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII

«доктор філософії». Інститути і академії можуть бути тільки галузевими (профільними, технологічними) і здійснювати підготовку за першим і другим рівнями, а за третім і вищим науковим рівнями – тільки за певними спеціальностями. Коледжі можуть здійснювати підготовку лише молодших бакалаврів і за першим рівнем (бакалавр) вищої освіти. Відмінністю університетів, академій та інститутів є обов'язковість здійснення фундаментальних та / або прикладних наукових досліджень.

Найбільш суттєві зміни внесені у Закон «Про вищу освіту» щодо Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, які викликали дискусію в освітянській спільноті. Реалізація положень Закону України виявила недоліки та ризики запровадження нової структури, зосередження повноважень і монополізації.

Потужний людський капітал

Україна – велика європейська держава з населенням понад 40 млн осіб, понад 70 % відсотків людей мають вищу освіту. Але потенціал вищої освіти України не використовується повною мірою суспільством і економікою. Так, за загальним рейтингом «The Good Country Index» 2020 р. серед 153 країн ту¹¹ Україна – на 76-му місці, а найближчі географічні сусіди та країни, які є безпосередніми конкурентами на ринку освітніх послуг, значно вище: Польща – на 31-му, а Німеччина – на 5-му. Україна посідає 1-ше місце за компонентою «Внесок у розвиток науки та технологій» в рейтингу, Польща – на 13-му місці, Німеччина – на 23-му, Росія – на 29-му, а Велика Британія – на 5-му, але таке високе місце України пояснюється значно нижчим рівнем ВВП на одну особу, ніж результатами розвитку науки та технологій.

Привабливість вищої освіти та стійкий попит на неї підтверджується показником наукомісткої зайнятості (компоненти Глобального інноваційного індексу¹²). Україна у 2020 р. посідає 32-ге місце із показником 37,7 % за цією компонентою, але у решті країн цей показник вище: у Великій Британії – 49,2 % (7-ме місце), Німеччині – 45,2 % (17-те місце), Росії – 44,1 % (18-те місце), Польщі – 39,5 % (28-ме місце).

Вища освіта в Україні має масовий характер, рівень охоплення вищою освітою населення традиційного офіційного віку навчання є високим – 82,7 %, за цим показником Україна у Глобальному інноваційному індексі 2020 р. посіла 14-те місце зі 131 країни. Найближче значення у Росії – 81,9 % (17-те місце),

¹¹ The Good Country. URL: <https://www.goodcountry.org/index/results/>

¹² Global innovation index. 2020 / World Intellectual Property Organization. URL: https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/

меншим є охоплення у Німеччині (70,2 %, 28-ме місце), Польщі (67,8 %, 34-те) та Великій Британії (60 %, 46-те місце).

Перевагою України є наближення до гендерного паритету. Питома вага працюючих жінок із вищою освітою та науковими ступенями у загальній чисельності зайнятих в Україні одна з найбільших у світі 30,4 % (3-тє місце). У інших країн, обраних для порівняння, цей показник набагато менший: в Росії – 26,2 % (10-те місце), Великій Британії – 23,4 % (16-те), Польщі – 21,1 % (25-те), Німеччині – 13,5 % (51-ше)¹³.

З моменту введення в Україні у 2008 р. зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) як обов'язкової умови для вступу до ЗВО кількість тих, хто взяв участь у ЗНО, зростала, а з 2015 р. була не меншою 95%. Це свідчить про наявність стійкого попиту у молоді на отримання вищої освіти.

Серед студентів ЗВО заочна та вечірня форми навчання за останні 15 років стали менш популярні, і все частіше студенти обирають денну форму (72,6 % у 2019 р. проти 68,22 % у 2015 р.).

У складі вступників до університетів, академій, інститутів переважну більшість становлять випускники 11-х класів шкіл – 67,1% від загальної кількості вступників у 2018 р. порівняно з 58,9% в 2010 р. Така саме тенденція до отримання повної загальної середньої освіти для подальшого навчання спостерігається і у формуванні контингенту коледжів, технікумів, училищ. Питома вага тих, хто закінчив основну школу, серед вступників до таких ЗВО зменшилася з 61,3 % у 2010 р. до 54 % у 2018 р. Натомість збільшилася частка тих, хто вступив на базі повної середньої освіти (до 15,6 % у 2018 р.), та тих, хто вже закінчив коледж, технікум або училище (18 % у 2018 р. проти 10,7 % у 2010 р.). Абітурієнти віддають перевагу отриманню повної середньої освіти, яка надає змогу отримувати вищу освіту (ступеня бакалавра і далі – магістра) за більшим колом спеціальностей.

Тенденція, що склалася, відкриває можливості активної співпраці ЗВО з закладами середньої та середньої професійної освіти щодо ранньої профорієнтації та мотивації школярів.

В Україні – високий рівень якісного складу викладачів ЗВО. У 2018 р. у загальній кількості викладачів університетів, інститутів, академій 48,7 % склали кандидати наук (їх питома вага збільшилася на 2,1 в.п. з 2014 р.), 11,6 % – доктори наук (збільшення на 2,2 в.п.), 8,9 % – професори (зменшення на 0,8 в.п.). Серед викладачів коледжів, технікумів, училищ питома вага кандида-

¹³ Те саме.

тів і докторів наук і професорів набагато менша, що пояснюється практичною спрямованістю навчання (5,9 % у сукупності).

Розвинена мережа закладів вищої освіти

За даними Міжнародної Асоціації Університетів (WHED – World Higher Education Database¹⁴), у світі налічується близько 18 400 університетів. В Україні мережа університетів – одна з найбільш щільних: на 1 млн населення припадає 6,7 університету та 8 коледжів, технікумів і училищ. Ще більша щільність у Польщі – 9,2 університету (та прирівняні до них ЗВО), у Росії, Німеччині та Великій Британії мережа менша за охопленням (5,8, 4,3 та 3,7 університетів відповідно).

Станом на початок 2019/2020 н.р. кількість університетів, інститутів, академій зросла порівняно з 2014/2015 н.р. на 1,4 % (до 281), і, навпроти, технікумів, коледжів та училищ стало менше на 12,7 % (338 закладів), а порівняно з 1991 р. – на 51,1 %¹⁵. Тож мережа ЗВО у цілому звужується.

Запровадження в Україні ринкових відносин в усіх сферах життєдіяльності суспільства викликало появу поряд із державними також і ЗВО приватної форми власності. Кількість державних ЗВО склала 504 заклади у 2019 р., а кількість приватних ЗВО стрімко падала, і станом на 2019 р. лишилося 115 закладів. У сукупності приватні та корпоративні ЗВО складають лише 18,6 % від усіх ЗВО країни.

Кількість університетів, академій та інститутів державної форми власності у 2018 р. становила 209 закладів, або 74,4%, тобто головним провайдером вищої освіти залишається держава. Подібний розподіл між державною та приватною формами у Німеччині (66,3 % державних університетів), Росії (77,2 %); у Польщі та Великій Британії ситуація протилежна, питома вага державних університетів складає 38,1 % та 21,8 % відповідно, але однозначного висновку про ефективність тієї чи іншої форми власності ЗВО зробити не можна.

Розвиток інфраструктури вищої освіти в Україні демонструє дві ключові тенденції: стрімке зниження кількості технікумів, коледжів та училищ, які готували спеціалістів технічних спеціальностей, зростання чисельності університетів, академій і інститутів, навчання в яких орієнтовано на більш ґрунтовну підготовку. Така тенденція стала наслідком, перш за все, змін у структурі економіки країни, переходу до масової вищої освіти. Розвиненість і регіональна розгалуженість мережі ЗВО України надає можливість охоплення значної час-

¹⁴ World Higher Education Database. URL: https://www.whed.net/results_institutions.php

¹⁵ Статистичні дані тут і далі: Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

тини населення країни вищою освітою з подальшим просуванням ціложиттєвої освіти та перекваліфікації.

Наявність університетів світового рівня, сильна система вищої освіти

Не перший рік Україна потрапляє до рейтингу QS Higher Education System Strength Rankings¹⁶, який визначає країни із найсильнішими в світі системами вищої освіти. У цьому рейтингу з 50 досліджуваних країн у 2018 р. Україна посіла 44-те місце. Слід зазначити, що за цим рейтингом Україна випередила Польщу – 46-те місце, але позиції провідних країн поки недосяжні: Велика Британія посіла 2-ге місце, Німеччина – 4-те, Росія – 15-те.

За індикатором «міцності системи», який оцінює загальну міцність національної системи на основі результатів у міжнародних рейтингах, Україна отримала оцінку 16,1 зі 100, Велика Британія – 98,7, Німеччина – 94,3, Росія – 75,6, Польща – 14,1.

Індикатор доступності системи вищої освіти відображає шанси отримати місце в університеті світового класу для жителів відповідної країни, для України дорівнює 14,4 (зі 100), Великої Британії – 97,6, Німеччини – 97,1, Росії – 48,3, Польщі – 38,5.

Індикатор «флагманський університет» оцінює результати діяльності провідної установи країни у світовому рейтингу QS World University Ranking¹⁷, 6 українських університетів включено до нього. Показник базується на передумові, що результати діяльності провідної установи в країні є досягненням загальної системи, часто внаслідок національних інвестицій у розвиток флагманського університету. За цим індикатором Україна має найгірші результати – 8,5 із 100), лідерами є Велика Британія – 99,5, Німеччина – 91,1, Росія – 85,6, а оцінка Польщі гірша за українську – 7,0.

Індикатор «економічний контекст» оцінює вплив національних інвестицій у вищу освіту, порівнюючи економічний стан кожної країни з її результатами у міжнародних рейтингах. Найвище значення Україна має саме за цим індикатором – 55,9 (із 100). Лідерами є Велика Британія – 98,3, Німеччина – 91, Росія – 85,8, аутсайдером є Польща – 14,6. Високе значення для України пояснюється не стільки високими позиціями університетів у світових рейтингах, а низьким рівнем ВВП на душу населення в країні.

¹⁶ QS Higher Education System Strength Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/system-strength-rankings/>

¹⁷ QS World University Ranking. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/>

Рейтинг U21 Ranking of National Higher Education Systems оцінює 50 національних систем вищої освіти з усіх континентів за 24 показниками¹⁸. З 50 країн, які потрапили до рейтингу 2020 р., Україна посіла 36-те місце з показником індексу 47,8, покращивши позицію з 2014 року на 6 позицій. Поряд з Україною опинилися Польща – 32-ге місце (52,6) і Росія – 35-те місце (49,1). Серед лідерів – Велика Британія – 6-те місце (83,6), Німеччина – 16-те (70,5). Слід зазначити, що найвищі позиції система вищої освіти України має за показниками модуля «ресурси», де посідає 27-ме місце, найнижчі – за показниками модуля «результати» (42-ге місце).

Університети України активно просуваються на світовій арені. У рейтингу близько 1500 кращих університетів світу Times Higher Education World University Ranking¹⁹ 2020 року присутні 9 українських університетів, університетів Польщі – 19, по 48 університетів представляють Німеччину та Росію і 101 університет – з Великої Британії.

У 2018 р. у рейтингу Round University Ranking були представлені 7 українських вишів, у рейтингу Green Metrics World University Ranking – 10 (проти 3 у 2014 р.), у рейтингу Scimago Institution Ranking – 11 університетів.

Аналіз світових індексів і рейтингів щодо рівня і якості вищої освіти в Україні демонструє двояку картину. Спираючись на дані щодо деяких позицій України відносно, наприклад, частки населення, яке має вищу освіту або тільки отримує її, потрапляння до 50 країн із найсильнішими в світі системами вищої освіти, можна зробити висновок, що країна має достатньо високий рівень системи вищої освіти. При цьому в провідних світових рейтингах університетів є всього декілька українських установ, які займають далеко не перші позиції.

Привабливість для іноземних студентів

Станом на 2013/2014 н. р. в Україні навчалося 59226 іноземних студентів. З початком в Україні у 2014 р. воєнного конфлікту з РФ їх кількість почала зменшуватися і в 2017 р. вже склала 48836 осіб, або на 17,5 % менше. Але у 2018 р. кількість іноземних студентів знов збільшилась – до 54382 осіб, або на 11,4 %. За експертними оцінками, у 2019 р. їх кількість сягнула 80 тис.

Зростання кількості іноземних студентів у ЗВО України позитивно впливає на її економіку, оскільки майже всі вони навчаються за власні кошти і вартість їх навчання, як правило, вище, ніж для українських студентів. Водночас

¹⁸ U21 Ranking of National Higher Education Systems. URL: <https://universitas21.com/network/u21-open-resources-and-publications/u21-rankings/u21-ranking-national-higher-education>

¹⁹ Times Higher Education World University Ranking. URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings>

світовий ринок надання освітніх послуг для іноземців є висококонкурентним і глобальним. Існує ризик втрати високих на цей час позицій на світовому ринку освітніх послуг внаслідок неприйняття вчасних адекватних управлінських і законодавчих рішень щодо забезпечення доступності вищої освіти, створення сприятливих і безпечних умов для їх навчання.

До України приїжджають студенти переважно з країн Азії (зокрема Середньої Азії) та Африки. Рівень середньої освіти у цих країнах не завжди задовільний, що створює певні проблеми у забезпеченні якості вищої освіти студентів. Просування українських ЗВО на цей потужний ринок зміцнить позиції країни у світовому освітньому просторі та надасть стійкості системі вищої освіти.

Водночас у системі вищої освіти існує низка проблем, які разом із суттєвими зовнішніми та внутрішніми викликами створюють ризики та негативно впливають на можливості розвитку.

Рівень автономії ЗВО залишається незадовільним

Незважаючи на закладені новим законом основи університетської автономії, фактично ЗВО її не набули. Відповідно до методології ЄАУ рівень автономії університетів вимірюється за чотирма компонентами: академічна, фінансова, організаційна, кадрова. Хоча Україна відсутня у переліку країн рейтингу автономії ЄАУ, у рамках проєкту ATHENA, що підтримується програмою Європейського Союзу TEMPUS, було проведено дослідження стану автономії університетів України за 2012–2015 рр. на основі наявного досвіду рейтингування країн²⁰. Результати показали, що зміни у законодавстві України дозволили досягти певних зрушень у напрямку підвищення рівня організаційної (з 44 % до 68 %) та академічної автономії (з 51 % до 57 %). Залишається низьким рівень за складовими організаційної автономії, що стосуються вибору керівника, критеріїв до його кандидатури, процедури усунення, встановлення строку перебування на посаді, а також права закладу запрошувати осіб, що не є його працівниками, до своїх органів управління. Щодо академічної автономії, то слабким місцем лишається відсутність прав у закладу самостійно визначати правила прийому. За рівнем організаційної автономії Україна наближається до Німеччини (58–77 % за даними 2017 р.) та Польщі (67 %), за рівнем академічної автономії поки

²⁰ Автономія університетів України: аналіз і план дій / Асоціація Європейських Університетів 2012-2015 URL: http://www.athena-tempus.eu/images/docs/Translations/04_scorecard.pdf; Панич О. Університетська автономія в контексті українського законодавства і практики // Освітня політика, 2019. URL: http://education-ua.org/ua/component/content/article/12-articles/1348-universitetska-avtonomiya-v-konteksti-ukrajinskogo-zakonodavstva-i-praktiki?fbclid=IwAR1KXTJkiWI1VbzOk7BQj-urpblXrbLhJg7x31Kx7UN_Vv796ZX7strlKNo

не досягає рівня Польщі (68 %), а рівні Німеччини (87–88 %) та Великої Британії (89 %) недосяжні.

Найвищий рівень автономії українські університети мають у кадровій компоненті (80 %), що охоплює питання, пов'язані з набором, оплатою праці та кар'єрним зростанням персоналу, але наявна тарифна сітка для державних ЗВО суттєво знижує кадрову автономію. За цим рівнем Україна може випередити Німеччину (58–63 %) і впритул наблизитися до Польщі (84 %) і Великої Британії (96 %). Найнижчим є рівень фінансової автономії (46 %) через низький рівень спроможності закладу брати позики; вільно розпоряджатися залишками коштів; володіти будівлями; перелік позицій, на які можуть витрачатися кошти закладу, в тому числі його власні надходження, регулюється законодавством; обмежене внутрішнє переміщення коштів з ініціативи самого закладу тощо. Такий саме рівень мають університети Німеччини (35–44 %), що не заважає їм посідати високі місця за рейтингами якості. У Польщі рівень фінансової автономії вище (54 %), а у Великій Британії набагато вище – 89 %, що визначається структурою форм власності ЗВО цих країн.

Несприятлива демографічна ситуація

Формування контингенту здобувачів вищої освіти початкового та першого рівнів значною мірою визначається кількістю випускників шкіл – потенційних студентів ЗВО. Після 2003 р. показник поступово знизився і в 2018 р. склав лише 195,0 тис. осіб, що на 63,0% менше, ніж у 2003 р. Така ситуація пов'язана, перш за все, з демографічною кризою, яка спостерігалася в Україні у період, що розглядається, і яка не могла не відобразитися на кількості студентів ЗВО.

Протягом 2021–2026 рр., зважаючи на вікову структуру населення України, кількість випускників шкіл буде потроху зростати, і до 2031 р. майже не змінюватиметься. Тож можна очікувати на збільшення потенційної кількості абітурієнтів. Але за 10 років відбудеться нова спадна хвиля кількості випускників, що створює додаткові ризики для довгострокового розвитку вищої освіти.

Підтверджує вищезазначені тенденції і показник охоплення вищою освітою населення України. Якщо у 2008 р. на 10 тис. населення припадало 512 студентів університетів, академій та інститутів, то в 2019 р. показник склав вже 302 особи. А кількість студентів коледжів, технікумів, училищ на 10 тис. населення України за період, що розглядається, мала стійку тенденцію до зниження – майже в три рази, зі 120 студентів у 1995 р. до 41 у 2019 р.

Демографічна криза становить один із найсуттєвіших ризиків для системи вищої освіти України, протистояти якому найважче, оскільки він має довготривалий вплив.

Другу вищу освіту в університетах, академіях, інститутах виявляють бажання отримати лише 0,1 % вступників, що свідчить про низьку вмотивованість дорослих людей, які вже мають вищу освіту, до набуття нових професійних компетентностей. Концепція навчання протягом усього життя не набула поки поширення серед населення України, що створює потенційні можливості для розвитку освітніх послуг у середньостроковій перспективі.

Посилення тенденції до освітньої еміграції

Низькі можливості працевлаштування після закінчення ЗВО разом із незадовільною подекуди якістю освіти спонукають найбільш підготовлених, талановитих й амбітних молодих людей вступати до закордонних ЗВО. Тенденція до «освітньої еміграції» посилюється простішими умовами вступу до закордонних вишів та їх агресивною політикою щодо залучення української молоді до навчання. За період з 2008 по 2017 рр. кількість українців, які виїхали для отримання вищої освіти за кордон, збільшилася у понад три рази – з 24254 до 79253 осіб.

Країною-лідером, до якої українці найчастіше виїжджали для навчання з 2008 р. по 2017 р., є Польща. За цей період кількість українських студентів у цій країні зросла з 2831 особи до 33370 осіб, або майже в 12 разів, і вони є домінуючою групою в польських університетах. Це явище пов'язано з подібною культурою, близьким сусідством і членством Польщі в ЄС, прийнятними цінами, широким спектром курсів і програм і, перш за все, перспективами працевлаштування на теренах ЄС. Також треба зазначити, що з кожним роком Польща створює все більш сприятливі умови для українських студентів через те, що велика кількість польських студентів виїжджають навчатися до інших європейських країн²¹. Друге місце за популярністю серед українських студентів за період, що розглядається, займає Росія – збільшення з 4236 до 11440 осіб, або майже втричі, зокрема, через збільшення бюджетних квот для осіб з українським громадянством²². Третє місце серед українських студентів за кордоном посідає Німеччина – збільшення їх кількості з 8557 до 9638 осіб, або на 12,6 %. Головною

²¹ Study in Poland. URL: <http://www.studyinpoland.pl/en/index.php/news/85-foreign-students-in-poland-numbers-and-facts-2018>; Образование за границей: почему украинцы едут в Польшу и Германию URL: <http://www.theinsider.ua/lifestyle/55d6d2752bfc6/>

²² Український центр оцінювання якості освіти 2007-2020. URL: <http://testportal.gov.ua> ; Українське студентство за кордоном: дані до 2017/18 навчального року. CEDOS. Аналітичний центр. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainske-studentstvo-za-kordonom-dani-do-201718-navchalnoho-roku>

перевагою є якість освіти і безкоштовне навчання у державних ЗВО. Популярними серед українських студентів також є Канада, Італія, Чехія та США, але в них зростання показника відбувається не так стрімко. Крім вищеперелічених країн, українці отримують вищу освіту також в Іспанії, Австрії, Франції, Угорщині, Великій Британії, Болгарії, Швейцарії та багатьох інших.

Тенденція, що склалася, створює найбільшу загрозу для відтворення інтелектуального, культурного та професійного капіталу суспільства та можливостей економіки країни до інноваційного розвитку.

Невідповідність структури підготовки поточним і перспективним потребам ринку праці

Незатребуваність вищої освіти за спеціальностями природничого та технічного (за винятком комп'ютерних наук) напрямків призводить до спотворення структури контингенту студентів та абітурієнтів за науковими напрямками. Причиною цього є незадовільний стан і сировинна спрямованість економіки країни. Мала кількість високотехнологічних виробництв не створює достатнього попиту і не гарантує працевлаштування майбутніх фахівців. Водночас існує розрив між структурою підготовки кадрів і потребами ринку праці.

За показником кількості випускників у галузі природничих наук і техніки (складова Глобального інноваційного індексу) у 2020 р. Україна посіла 35-те місце (25,3 % усіх випускників вищої освіти). Набагато більше значення спостерігається у Німеччині – 35,6 % (6-те місце), Росії – 30 % (15-те), близьке значення у Великій Британії – 26,3 % (31-ше місце), а у Польщі навіть менше – 22,9 % (52-ге місце). Такий розподіл входить у протиріччя з перспективними потребами інноваційного розвитку країни.

Найбільша кількість вступників до коледжів, технікумів і училищ у 2018 р. обрала такі галузі знань, як «Охорона здоров'я» (13,6 %), «Освіта / педагогіка» (7,4 %) і «Культура і мистецтво» (5,4 %), тобто ті, у яких традиційно отримання диплому молодшого бакалавра (молодшого спеціаліста) дає можливість професійного працевлаштування.

Найбільша кількість вступників до університетів, академій та інститутів у 2018 р. обрала такі галузі знань, як «Управління та адміністрування» (34,7 %), «Освіта / педагогіка» (27 %) і «Інформаційні технології» (21,1 %). За результатами вступної кампанії 2020 р., у ТОП-10 напрямків, за яким абітурієнти подали заяви, лише два стосуються комп'ютерних наук і жодного з природничого, інженерного, технологічного напрямків, які мали б становити основу розвитку реального сектора економіки країни.

З огляду на причину, цей ризик розвитку вищої освіти можна подолати лише за умови визначення державних пріоритетів розвитку економіки та запровадження державної програми підтримки відповідних напрямків вищої освіти.

Невідповідність навичок випускників ЗВО потребам роботодавців

Негативна тенденція спостерігається у зміні частки випускників ЗВО, які отримали направлення на роботу. Якщо у 2010 р. одразу ж після закінчення ЗВО офіційно працевлаштованими були 27,8 % випускників, то у 2018 р. показник склав лише 12,1 %. Тобто, майже 88,0 % випускників ЗВО вимушені працевлаштовуватися самостійно.

Окремі опитування, зокрема, щодо знань фахівців юридичного профілю, які претендують на роботу, демонструють незадоволеність роботодавців (юридичних компаній) рівнем знань і навичок претендентів – 37,2 %, як відмінний та добрий оцінюють знання 16,2 % респондентів²³.

Нестачу практичних професійних навичок зазначають 61 % респондентів з числа роботодавців. Значною проблемою для усіх випускників роботодавці вважають відірваність теоретичних знань від практики, невідповідність до роботи в реальному бізнесі.

Наявність проблеми підтверджують результати рейтингування за компонентою «навички» (Skills) у Звіті про глобальну конкурентоспроможність 2019 р.²⁴, за якою оцінюється ступінь підготовки поточної робочої сили в країні. За компонентою «навички» Україна посідає 44-те місце з індексом 69,9. Компонента «навички» включає в себе низку підкомпонент, серед яких є ступінь володіння випускниками навичками, необхідними для роботи. За цим показником Україна посіла 54-те місце з індексом 54,5, суттєво випередивши Польщу (101-ше місце з індексом 44,5) та Росію (77-ме місце, 50,1), але відставання від Німеччини (13-те місце, 68,4) та Великої Британії (29-те місце, 62,3) залишається значним.

²³ Звіт за результатами аналітичного дослідження «Знання та навички випускників юридичних факультетів та закладів вищої освіти через призму відповідності потребам ринку праці» / Міністерство юстиції України. Київ, 2018.

²⁴ Global Competitiveness Index.URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf

Низьке та неефективне фінансове забезпечення вищої освіти

Стаття 78 Закону України «Про освіту» визначає, що держава забезпечує асигнування на освіту в розмірі не менше ніж 7,0 % від ВВП за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та інших джерел фінансування, не заборонених законодавством. Але, за винятком 2010 р., майже весь час ця норма порушується: так, у 2018 р. сума недофінансування галузі освіти склала 15,7 %.

Частка витрат на вищу освіту у відсотках до видатків зведеного бюджету з 2015 р. по 2018 р. зменшилася з 4,6 % до 3,5 %, а у відсотках до ВВП зменшилася з 1,6 % у 2015 р. до 1,3 % у 2018 р. і до 1,2 % у 2019 р. Такі обсяги відповідають рівню 2016 р. країн ЄС-ОЕСР, але через наявні різниці між системами вищої освіти різних країн однозначне порівняння неможливе. Державні видатки на вищу освіту у відсотках від державних видатків на освіту в цілому в Україні складають 25 % і відповідають рівню розвинутих країн з високим рівнем доходів: у Німеччині – 26 %, Польщі – 23 %, Великій Британії – 26 %, Росії – 22 %.

Показовим індикатором є витрати на одного студента ЗВО. Так, в Україні в номінальному виразі витрати на одного студента ЗВО з 2015 по 2019 рр. зросли більше ніж у півтора рази – з 19,3 до 30,4 тис. грн. Однак, враховуючи девальвацію гривні за цей час, вони не тільки не зросли, а й суттєво зменшилися. Державні витрати на 1 студента у відсотках від ВВП на 1 особу у 2016–2017 рр., за даними Світового банку, в Україні були порівняно високими – 34,5 %. Для порівняння: у Німеччині ці видатки складають 33,6 %, Польщі – 25,4 %, Великій Британії – 38 %, Росії – 19,8 %. Але через низький рівень ВВП на одну особу в Україні обсяг коштів недостатній. Порівняно з іншими країнами світу видатки на 1 студента в Україні найнижчі, у 2016 р. вони склали 0,86 тис. дол. США, у Великій Британії – 16,9 тис. дол., Німеччині – 14,25 тис. дол., Польщі – 3,1 тис. дол.

За період з 2010 р. по 2018 р. обсяг державного замовлення в країні на підготовку кадрів у ЗВО зменшився на 159,7 тис., або на 41,8 %. Починаючи з 2015 р. кількість студентів ЗВО, які навчалися за кошти державного бюджету, поступово знизилась. Так, у 2015 р. їх питома вага серед усіх студентів складала 52,7%, а в 2018 р. – 46,3% або на 6,4% менше.

Інноваційний характер нового механізму розподілу видатків державного бюджету між закладами вищої освіти, запроваджений з 2020 р.²⁵, не позбавив

²⁵ Постанова КМУ «Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності» від 24.12.2019 р. № 1146

систему фінансування діяльності ЗВО низки недоліків. Передусім дискусійними залишаються перелік показників освітньої, наукової та міжнародної діяльності ЗВО, конкретні значення індикаторів (коефіцієнтів), що використані для коригування обсягів їх фінансування.

Скорочення державного замовлення на підготовку фахівців має особливо негативні наслідки для регіональних ЗВО, які не можуть розраховувати на значний приплив абітурієнтів, які навчатимуться за власні кошти, через нижчий рівень доходів населення. Отже, створюються умови для відтоку студентів до потужних обласних і столичних освітніх центрів, що загострює проблеми внутрішньої міграції та спустошення територій.

На тлі суттєвого зниження кількості студентів, що навчаються за кошти державного бюджету, збільшилася кількість тих, навчання яких фінансують фізичні особи, – 47,0% у 2015 р. і 53,6% у 2018 р., або на 6,6% більше.

Кількість студентів, що навчалися за рахунок юридичних осіб, ще з 2008 р. була вкрай низькою – 0,4% від загальної кількості, а в 2018 р. показник і зовсім склав 0,1%. Через суттєвий розрив між вимогами роботодавців і рівнем освіти у вітчизняних ЗВО бізнес не зацікавлений фінансувати навчання своїх майбутніх спеціалістів.

Таким чином, тягар оплати навчання здобувачів вищої освіти все більше перекладається на фізичних осіб. В умовах падіння реальних доходів населення, значної диференціації населення за рівнем доходів, нерозвиненості ринку кредитування навчання такий підхід порушує принцип доступності вищої освіти.

Зменшення витрат на вищу освіту, яке спостерігається останні роки в Україні, підтверджує, що ця галузь не є пріоритетною для держави.

Обсяг фінансування на одну особу розрахункового контингенту здобувачів із урахуванням індексів спеціальностей, рівнів вищої освіти та форм її здобуття у 2019 році суттєво відрізнявся: мінімальний його рівень становив 16,3 тис. грн, а максимальний – 85,6 тис. грн, тобто співвідношення склало 5,2 разу. Частково цю проблему має вирішити новий механізм розподілу видатків державного бюджету, за яким плановий розрив у 2020 р. складатиме 4,5 разу. Для забезпечення можливості для ЗВО привести плату за навчання на окремих спеціальностях у відповідність до фактичних витрат і підвищити оплату праці викладачів запроваджено індикативну собівартість здобуття вищої освіти²⁶. Але ці нововведення викликали критику з боку значної частини ЗВО як такі, що не відповідають реальному стану платоспроможності населення.

²⁶ Постанова КМУ «Деякі питання запровадження індикативної собівартості» від 03.03.2020 № 191

Фінансування вищої освіти має системні вади, тому залишається неефективним, а ЗВО постійно відчують брак коштів на забезпечення функціонування та розвиток.

Низький престиж праці викладача, втрата кадрового потенціалу

Зменшення кількості ЗВО початкового та першого рівнів призвело до скорочення викладацького складу. Так, за період з 2010 р. по 2019 р. загальна кількість викладачів коледжів, технікумів і училищ зменшилась на 36,9 % і склала 22,5 тис. осіб. Загальна кількість викладачів університетів, академій та інститутів за той же час знизилася на 22,4 % (до 133,5 тис. осіб).

Низький рівень фінансування вищої освіти позначається на матеріальному стані викладачів. Так, за даними вибіркового обстеження 2016 р., у середньому за місяць нарахована заробітна плата викладачів ЗВО складала 117,0 % від середньої заробітної плати у цілому по Україні, водночас працівники з вищою освітою у цілому по економіці мали заробітну плату на 36,0 % вище за середню. Отже, існує суттєвий розрив в оплаті праці між сектором вищої освіти й іншими секторами економіки, який спровокований наявною системою тарифних ставок і призводить до зменшення мотивації до викладання.

Заробітна плата науково-педагогічного персоналу ЗВО в Україні набагато нижче, ніж у провідних країнах. У 2017/2018 н.р. річна заробітна плата найбільш кваліфікованого персоналу – професорів – в Україні склала 5,7 тис. дол. США, у Великій Британії – 116,7 тис. дол., у Німеччині – 99,5 тис. дол.; викладачів (лекторів) – 4,7 тис. дол. в Україні, 54,2 тис. дол. – у Великій Британії, 58,8 тис. дол. – у Німеччині.

Майже відсутні можливості академічної мобільності викладачів, заохочення до наукового пошуку, участі у наукових конференціях, публікації наукових результатів. Усі витрати, пов'язані із підвищенням кваліфікації, саморозвитком, професійним зростанням, полягають на викладача.

За останні роки суттєво знизився і випуск фахівців із ЗВО України. Так, з 2010 по 2019 рр. випускників коледжів, технікумів, училищ стало менше на 54,7 %; університетів, академій, інститутів – на 38,6 %, загальна кількість випускників ЗВО знизилася на 41,4 %. У загальній кількості частка випускників з освітнім ступенем бакалавра значно зросла – з 18,4 % у 2010 р. до 32,2 % у 2019 р. Все більше студентів відмовляються від подальшого навчання в магістратурі. Причини такої негативної тенденції – у зменшенні державного фінансування навчання, ускладненні вступу до магістратури із запровадженням

обов'язкового ЗНО з англійської мови та виїзді для продовження навчання за кордон.

Загалом професія викладача вищої школи в Україні останні роки переживає не найкращі часи. Низька затребуваність державою педагогічної і наукової праці, її низька оплата призвели до падіння престижності цього виду діяльності. Жорстка прив'язка штатного розпису ЗВО до кількості студентів також створює ризики працевлаштування для науково-педагогічних працівників і сприяє їх міграції. Багато талановитих викладачів і науковців виїхали на роботу за кордон або змінили вид діяльності²⁷.

Слабкий зв'язок ЗВО з наукою та бізнесом

Науково-дослідна робота у ЗВО, їхній зв'язок із науковими установами є останнім часом однією з найбільших проблем. Незадовільний стан дослідницької роботи позначається на активності здобувачів вищих науково-освітнього та наукового рівня, які мають становити головний кадровий ресурс наукових досліджень.

З 2010 по 2019 рр. в Україні зменшилася кількість ЗВО, які здійснюють підготовку аспірантів – на 9,3 % (226 закладів), але стало більше закладів, які навчають докторантів, – на 4,7 % (168 закладів, максимальна кількість у 2015 р. складала 177 закладів). Певною мірою нестабільність кількості закладів, що здійснюють підготовку аспірантів та докторантів, а також мають спеціалізовані ради, пов'язана із запровадженими змінами у порядку присудження наукових ступенів.

Українська молодь не поспішає присвятити себе науці – з 2010 р. до 2019 р. кількість аспірантів в Україні скоротилась на 19,5 % (23 тис. осіб), кількість зарахованих у 2019 р. зменшилася порівняно з 2010 р. на 22,8 % (6 780 осіб). Загальна кількість докторантів зменшилася на 24,2 % (937 осіб), зарахованих на навчання – на 9,7 % (435 осіб).

Негативна тенденція у підготовці наукових і науково-педагогічних працівників ЗВО посилюється тим, що відсоток тих, хто закінчує аспірантуру і докторантуру із захистом дисертації, дуже малий – у 2019 р. від становив 26,9 % та 30,3 %. Кількість захищених дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії (кандидата наук) з 2010 р. по 2018 р. зменшилася на 30,3 %. Водночас, з тим кількість захищених дисертацій доктора наук, навпаки, збільшилася на 45,4 %, у сукупності із наведеним вище це говорить про низьку зацікавленість науково-педагогічних працівників саме у навчанні у докторантурі,

²⁷ Український центр оцінювання якості освіти 2007-2020. URL: <http://testportal.gov.ua>

яке передбачає обмежені можливості до викладання, роботи за сумісництвом тощо.

Сектор вищої освіти у цілому слабо бере участь у здійсненні науково-дослідних робіт. За 2010–2018 рр. кількість ЗВО, які здійснювали НДР, скоротилася на 17,4 % і склала 15,0 % від загальної кількості виконавців і 22,6 % від загальної кількості ЗВО.

У 2018 р. загальна сума витрат на НДР, виконаних сектором вищої освіти, склала 1,1 млрд грн, або 6,7 % усіх внутрішніх витрат на НДР. При цьому переважна частина коштів (72,5 %) надійшла з державного та місцевих бюджетів, лише 12,9 % склали кошти комерційного сектора або приватних некомерційних організацій, а 5 % коштів надійшли з іноземних джерел. Наведені дані свідчать про низьку зацікавленість приватного сектора до співпраці та замовлення наукових, науково-технічних і конструкторських розробок у ЗВО. Причиною цього є, з одного боку, недовіра приватного комерційного сектора до спроможності ЗВО здійснити дослідження та запропонувати якісний інтелектуальний продукт, з іншого – тенденція до запозичення іноземних технологій.

У цілому низька результативність науково-дослідної діяльності ЗВО знижує їх рейтинг порівняно з університетами інших країн. Тому дуже слабкою є присутність українських університетів у провідних світових університетських рейтингах, як правило, це одні й ті самі найбільші університети країни, але й вони посідають невисокі місця, а у таких рейтингах, як Academic Ranking of World Universities, Global World Communicator, Center for World University Rankings, українські університети взагалі відсутні (Додаток А).

Взагалі в Україні продовжується падіння престижності наукової роботи, неухильне зниження частки фінансування науки, зниження заробітної плати призвело до того, що молодь перестала прагнути вчитися і йти працювати в науку. Низький рівень заробітної плати, відсутність соціальних гарантій та можливостей реалізувати науковцям себе призводять до відтоку талановитої молоді з вітчизняних закладів вищої освіти і наукових установ.

2. ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Узагальненою проблемою системи вищої освіти є незатребуваність вищої освіти українським суспільством як інституту і головного ресурсу розвитку країни, що у поєднанні з масифікацією вищої освіти викликає спотворення освітнього процесу і незадовільні результати діяльності ЗВО.

За результатом аналізу основних тенденцій, підсумками дискусій у рамках роботи підгруп робочої групи загальна проблема розкладається на декілька груп проблем, які взаємопов'язані та посилюють одна одну.

1. Невідповідність змісту та якості вищої освіти актуальним потребам суспільства та національної економіки, низька інтенсивність взаємодії з наукою та бізнесом:

- невизначеність довгострокових пріоритетів, відсутність стратегії соціально-економічного розвитку України, відсутність чітко виражених пріоритетів державної економічної політики;
- невизначеність державних пріоритетів у сфері науки та техніки;
- низька інтенсивність співпраці ЗВО з бізнесом, органами місцевого самоврядування, об'єднаними територіальними громадами як замовниками освітніх і науково-технічних послуг;
- розрив між системою вищої освіти та ринком праці (невідповідність змісту освіти вимогам роботодавців, недостатня участь зацікавлених сторін у створенні та удосконаленні переліку компетентностей, освітніх програм, недостатня забезпеченість базами для виробничої практики студентів тощо);
- брак попиту з боку національної економіки на фахівців найбільш перспективних на ринку праці розвинутих країн у найближчому майбутньому спеціальностей (у першу чергу – інженерно-технічні фахівці, науковці-дослідники) через її сировинну спрямованість;
- слабка здатність державного та приватного секторів національної економіки адекватним чином використовувати потенціал вітчизняної системи вищої освіти у плані розвитку наукомістких виробництв і послуг;
- низький рівень взаємодії освітніх і наукових установ у здійсненні освітньої, наукової та інноваційної діяльності;
- консерватизм ЗВО при формуванні освітніх програм;
- невідповідність галузевих стандартів, кваліфікаційних вимог потребам сучасності;

- недостатня підготовленість громадськості до участі у формуванні стандартів і програм навчання;
- відставання українських ЗВО від світових університетських лідерів у питанні забезпечення якості освітнього процесу;
- зниження авторитету вищої освіти в суспільстві;
- відсутність механізмів зворотного зв'язку між роботодавцями, студентами, ЗВО, іншими зацікавленими особами та моніторингу зайнятості випускників;
- формальний підхід до внутрішнього забезпечення якості освіти;
- подекуди імітація академічної успішності у ЗВО для збереження штатного розпису, прив'язаного до кількості студентів;
- недостатня розвиненість культури академічної доброчесності;
- низька конкурентоспроможність української вищої освіти на світовому освітньому ринку.

2. Брак фінансування та незадовільне матеріальне забезпечення вищої освіти:

- неефективне використання бюджетних коштів, фінансування державних закладів вищої освіти не забезпечує можливостей їхнього розвитку і досягнення статутних цілей;
- відсутність зацікавленості бізнес-структур, приватного корпоративного сектора у фінансуванні вищої освіти як у частині навчання, так і у частині досліджень і розробок;
- відсутність реальної фінансової автономії університетів, що позбавляє їх можливостей для приватних інвестицій, в тому числі через державно-приватне партнерство;
- відсутність, зношеність у ЗВО належної матеріально-технічної, лабораторної та виробничої бази, яка б відповідала вимогам виробництва та розвитку економіки;
- неконкурентоспроможна оплата праці висококваліфікованих науково-педагогічних працівників, що призводить до відтоку кращих фахівців з сектору вищої освіти до комерційного сектора або за кордон;
- суперечність між великими витратами держави на підтримку системи вищої освіти таких масштабів і високим запитом суспільства на відносно дешеву вищу освіту, що актуалізує соціальний ризик скорочення доступності вищої освіти;
- низька розвиненість кредитування навчання.

3. Недостатній рівень автономії, неефективність управління вищою освітою:

- відсутність реальної, у повному обсязі кадрової, організаційної та академічної автономії закладів вищої освіти, зокрема, щодо атестації кадрів вищої кваліфікації;
- відсутність послідовності при реалізації управлінських рішень, нестабільність нормативно-правового поля функціонування вищої освіти;
- відсутність національної системи рейтингової оцінки діяльності ЗВО;
- надмірна формалізація та штучні ускладнення умов ліцензійної експертизи, акредитації освітніх програм;
- формалізм у підході до організації освітньої та наукової діяльності ЗВО;
- відсутність ефективних механізмів взаємодії фахових організацій (Ради ректорів, Ради проректорів тощо), освітянської спільноти, залучення студентства до прийняття управлінських рішень;
- корупція і хабарництво у ЗВО.

4. Погіршення кадрового забезпечення ЗВО:

- падіння престижу викладацької діяльності;
- недостатня мотивація науково-педагогічних працівників забезпечувати і здійснювати освітній процес на високому методичному і науковому рівні;
- невідповідність ліцензійних та акредитаційних вимог реальним можливостям і забезпеченню професійного розвитку викладачів;
- недосконала тарифна політика у сфері оплати праці викладачів;
- відсутність реальних можливостей академічної мобільності викладачів;
- велике навчальне навантаження, яке залишає обмаль часу на професійний розвиток;
- застарілість або відсутність необхідної і достатньої дослідницької, інформаційної й іншої інфраструктури для самоудосконалення викладачів та навчання здобувачів;
- системні вади процесу атестації науково-педагогічних кадрів;
- відсутність механізму залучення фахівців-практиків і науковців до освітнього процесу у ЗВО;
- відсутність оновлення кадрового складу ЗВО;
- еміграція найбільш кваліфікованих викладачів до закордонних ЗВО.

5. Викривлення у формуванні контингенту студентів ЗВО:

- негативний вплив демографічних процесів на кількісний склад контингенту ЗВО;

- еміграція молоді для навчання у закордонних університетах задля розширеного доступу до міжнародних ринків праці;
- зростання частини вступників середніх шкіл, які мають слабку мотивацію здобувати якісну вищу освіту (девальвація вищої освіти);
- недосконалість системи ЗНО та формування державного замовлення;
- погіршення рівня повної загальної середньої освіти абітурієнтів, відсутність навичок до самостійного навчання;
- обмеженість і нерівні умови доступу до якісної вищої освіти для абітурієнтів із різних регіонів, сільського населення, абітурієнтів з доходами нижче середнього;
- низький рівень професійної орієнтації абітурієнтів, співпраці ЗВО із закладами середньої та перед вищої освіти;
- дисбаланс попиту на вищу освіту з боку абітурієнтів у розрізі спеціальностей та поточних і перспективних потреб економіки та суспільства;
- обмеженість доступу до вищої освіти для громадян з особливими потребами.

6. Слабка інтеграція вищої освіти України у світовий та Європейський освітньо-науковий простір:

- відсутність механізму залучення іноземних інвестицій у розвиток ЗВО;
- штучні бар'єри для участі у науково-дослідних та освітніх європейських програмах;
- відсутність мотивації та гарантій зовнішньої академічної мобільності викладачів;
- збільшення відставання матеріально-технічного забезпечення ЗВО від кращих світових та європейських університетів;
- низький рівень використання потенціалу українських ЗВО для підготовки іноземних громадян;
- асиметрія міграційних потоків студентів;
- слабе пропагування вищої освіти в Україні на міжнародній арені;
- недостатній рівень забезпечення доступності вищої освіти для іноземних студентів, сприятливих і безпечних умов навчання, наявність перешкод до визнання дипломів українських ЗВО.

Виявлені проблеми визначатимуть стратегічні й операційні цілі Стратегії розвитку вищої освіти.

3. СВІТОВІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Глобальні виклики вищій освіті

Суспільство та економіка в умовах глобалізації стають дедалі складнішими. Експерти визнають, що сучасні моделі економічного зростання здатні функціонувати за низького рівня зайнятості, що призводить до зростання безробіття та незахищеності зайнятості.

Викладання та одержання знань відбувається у суспільстві, науковому і технологічному просторі. Аналіз масштабних тенденцій є необхідним для прийняття рішень, що забезпечать побудову стійкого та готового до майбутнього середовища освіти. У своєму звіті 2019 р. ОЕСР наводить три мегатренди, що впливають на майбутнє освіти²⁸:

- глобалізація;
- цифровізація;
- старіння населення.

Глобалізація. Протягом найближчих десяти років більшість населення світу складатиметься з середнього класу – тенденція, що здебільшого визначається Китаєм та Індією, в яких буде сконцентровано 90 % середнього класу світу. Це не тільки посилить тиск стосовно забезпечення кращої освіти для більшої кількості людей, а й щодо задоволення очікувань від освіти з боку більш вимогливих клієнтів. У країнах ОЕСР прогнозується, що спочатку це вплине саме на системи вищої освіти, оскільки їм доведеться докладати більше зусиль для залучення кращих студентів на набагато більш мобільному та конкурентному ринку. Продовження зростання міжнародної мобільності призведе також до необхідності інтегрувати студентів з різних груп суспільства. При цьому зазначається, що нерівність можливостей може призвести до відмінностей у добробуті та викликати політичні та соціальні заворушення.

Цифровізація. Освіта наразі відстає від цифровізації, і необхідно докласти більше зусиль, щоб скористатися інструментами та сильними сторонами нових технологій, одночасно вирішуючи проблеми щодо можливих зловживань, таких як кібервиторгнення та проблеми конфіденційності.

Старіння населення. За останні 45 років тривалість життя при народженні зросла в країнах ОЕСР в середньому від 70 до 80 років. Очікується, що частка людей віком від 65 років продовжить зростати. Працівники старшого віку зіткнуться із зростаючою невпевненістю на ринку праці, підвищуватиметь-

²⁸ Trends Shaping Education 2019, OECD Publishing, 2019, 107 p.

ся потреба у доступі до якісних можливостей перепідготовки та підвищення кваліфікації. Зростає потреба в цифровій грамотності та критичному мисленні не тільки молодих студентів, але й у людей старшого покоління. У багатьох країнах дорослі мають неадекватні навички управління складною цифровою інформацією, отже, уряди і роботодавці повинні серйозно вирішити питання, що стосуються не лише неперервності освіти, а й її всебічності.

Для України є притаманним старіння населення, однак середня тривалість життя суттєво нижча, ніж у розвинених країнах світу. Щодо мегатренду, пов'язаного із цифровізацією, то має місце відставання від розвинених країн світу, що обумовлене, зокрема, значною диференціацією у доступі до мережі Інтернет у великих містах – обласних центрах, містах районного значення та сільській місцевості. Щодо глобальної тенденції зростання середнього класу, то Україна не відноситься до країн, де прогнозуються такі явища протягом найближчих десяти років.

Фахівці Міжнародної платформи Studyportals, до якої залучені 3750 університетів світу та низка національних інститутів, окрім старіння населення світу, формулюють такі мегатренди, що впливатимуть на вищу освіту протягом найближчих десяти років²⁹:

- зміни на ринку праці: зростання автоматизації впливає на глобальну робочу силу;
- невідповідність навичок: розрив між тим, чого потребує роботодавець, та тим, що пропонує освіта;
- суворіша імміграційна політика: більше бар'єрів для мобільності до країн з високим рівнем доходів;
- економічні зміни: залежність економічного зростання від ринків, що розвиваються;
- дисбаланс потужності: попит в економіках, що розвиваються, проти пропозиції в розвинених економіках;
- бюджетний тиск: вища освіта стикається зі скороченням державного фінансування.

Перелічені вище мегатренди здійснюють такі впливи на сферу вищої освіти:

- зростання кількості людей, залучених до вищої освіти (332 млн студентів до 2030 р. або на 56 % порівняно з 2015 р.);
- якісні зміни в характері попиту:
 - просування освіти протягом життя;

²⁹ Choudaha R., Edwin Van Rest. Envisioning Pathways to 2030: Megatrends shaping the future of global higher education and international student mobility, Studyportals, 2018, 72 p.

впровадження онлайн / змішаного навчання;
подрібнення освітніх програм;
орієнтація на результати в кар'єрі;
спеціалізація / консолідація інституцій.

Вплив на мобільність міжнародних студентів характеризується таким чином:

- кількісне зростання зарахування міжнародних студентів (6,9 млн студентів до 2030 р., або на 51 % порівняно з 2015 р.);
- якісні зміни у характері попиту:
 - зростання привабливості регіональних напрямів;
 - інновації та розширення транснаціональних моделей;
 - сплеск англомовних програм у нових напрямках;
 - вищі амбіції університетів світового класу та інвестиції в них.

Мегатренди будуть примушувати інституції (особливо в країнах з високим рівнем доходів) пропонувати більш актуальні, доступні та гнучкі академічні програми, щоб наздогнати кількісне зростання та якісні зрушення попиту.

Країни з низьким і середнім рівнем доходів стикнуться з попитом на вищу освіту з боку населення традиційного віку для навчання, який зростатиме швидше порівняно з пропозицією інституцій.

Країни з високим рівнем доходів будуть стикатися із недостатньою кількістю студентів для зарахування, якщо не розширять свій пул, щоб залучати внутрішнє населення нетрадиційного віку для навчання (старше 24 років) до одержання освіти протягом усього життя, онлайн або змішаного навчання.

Країни з високим рівнем доходів також здатні залучити неохоплених студентів країн з середнім і низьким рівнем доходів. Окремі стратегії включають транснаціональну освіту.

Представлені Міжнародною платформою мегатренди здійснюють вплив на вищу освіту України. Окремі з них створюють загрозу для системи, такі як невідповідність навичок, що потребує ринок праці, тим, що пропонують навчальні заклади, бюджетний тиск тощо. Інші відкривають додаткові можливості. Суворіша імміграційна політика країн з високим рівнем доходів може бути використана на користь зростання іноземних студентів в українських закладах вищої освіти за умов запровадження ефективних підходів для їх залучення. Старіння населення в Україні, як і наведено вище для країн з високим рівнем доходів, потребує охоплення внутрішнього населення старшого за традиційний студентський вік.

У рамках підготовки звіту «Горизонт 2020» асоціацією EDUCAUSE залучені експерти з різних країн світу окреслили ландшафт і визначили найбільш

впливові тенденції, що формують вищу освіту, викладання та навчання³⁰. Автори зауважують, що для кожної з тенденцій може існувати значна кількість різноманітних особливостей, ніж висвітлено в звіті, залежно від типів установ вищої освіти, регіонів світу тощо. 65 % експертів представляли громади США, а 35 % – Австралію, Китай, Єгипет, Францію, Тайвань та Велику Британію. Отже, хоча експерти намагалися узагальнити та висвітлити саме глобальні тренди, однак вони не відкидають існування інших.

Ключові тренди були ідентифіковані у рамках п'яти категорій: соціальні, технологічні, економічні, вищої освіти та політичні:

Соціальні: благополуччя та психічне здоров'я студентства, демографічні зміни; справедливі та чесні практики.

Технологічні: розвиток штучного інтелекту, формування цифрового навчального середовища наступного покоління, проблеми аналітики даних та питання конфіденційності.

Економічні: вартість вищої освіти, майбутня робота та навички, зміна клімату.

Вища освіта: зміни в чисельності студентів, альтернативні шляхи до освіти, онлайн-освіта.

Політичні: скорочення фінансування вищої освіти, цінність вищої освіти; політична поляризація.

Низка аспектів наведених глобальних трендів вже здійснюють істотний вплив на освітні процеси в Україні. По-перше, це демографічні зміни та потоки міграції населення, що ще раз підкреслює необхідність упровадження концепції освіти протягом життя та відповідних технологій, залучення іноземних студентів тощо. По-друге, в Україні також наразі гостро стоїть і питання задоволення потреб студентів в отриманні актуальних знань і навичок, затребуваних на сучасному ринку праці. Актуальною є проблема державного фінансування вищої освіти. Сформульовані ж технологічні тренди здебільшого ще не є поширеними в Україні та потребуватимуть додаткової уваги у найближчому майбутньому.

Інституції та навички майбутнього

Як успішні інституційні архетипи вищої освіти майбутнього експерти Studyportals виділяють такі:

³⁰ 2020 EDUCAUSE Horizon Report. Teaching and Learning Edition. Louisville, EDUCAUSE, 2020, 58 p.

- нішевий дослідницький інститут – генератор знань і навчальних програм, який фокусується на тому, щоб бути «найкращим у світі» в окремих дисциплінах, в ідеалі він прив'язаний до галузевого центру;
- елітний, загальноосвітній університет – генератор міждисциплінарних знань. У майбутньому відбуватиметься звуження можливостей для таких установ у світі, все частіше доводиться спеціалізуватися і перетворюватися на нішеві;
- «клуб вищої освіти» – реалізатор навчальних програм, у фокусі діяльності якого – отримання досвіду студентами, основні навчальні технології, менторство та фасилітація;
- масштабований цифровий університет – реалізатор навчальних програм, який фокусується на гнучкості, навчальних платформах, автоматизованій підтримці, покращеному доступі, необхідною умовою успішності є цифровізація усіх освітніх процесів та великі масштаби діяльності, інтернаціоналізація;
- інститут професійного навчання – реалізатор навчальних програм, сфокусований на цінності кар'єрного зростання, що досягається через міцні зв'язки з промисловістю.

Швидкі зміни, які відбуваються у суспільстві, технологіях, знаннях, вимагатимуть у майбутньому від фахівців здатності до пристосування, опанування нових навичок, професій, креативності. У майбутніх структурах освітніх програм найбільш актуальним є набуття універсальних компетентностей: вміння вчитися, опрацьовувати інформацію, швидко опановувати нові технології, здатність до критичного мислення та креативного підходу до завдань. Актуальності набувають також навички системного мислення, програмування, міжгалузевої комунікації, вміння працювати в умовах невизначеності, мультикультурність і володіння декількома мовами, екологічність мислення, мультифункціональність. Висока складність завдань майбутнього потребує від фахівців вміння концентруватися, управляти власними емоціями, підтримувати розумову та фізичну працездатність, планувати навантаження.

Таким чином, перед ЗВО постає завдання поєднання розвитку таких здатностей у студентів та одночасного надання їм спеціалізованих знань і навичок у рамках обраної професії. У майбутньому це сприятиме безперервній освіті наступних поколінь.

З точки зору змісту освітніх програм світовим трендом майбутнього буде їх міждисциплінарність, що надає фахівцям можливість всебічно, цілісно та більш глибоко дослідити об'єкт, розвиває навички критичного мислення. Крім того, більшого значення набуває свобода і відповідальність студента у формуванні індивідуальної освітньої траєкторії.

У методах навчання також відбуватимуться зміни, пов'язані, перш за все, зі зміною фокусу з викладання, передачі (транслявання) знань на активну участь студента у процесі. Функція викладача у майбутньому – здебільшого у створенні середовища для навчання та керування. Водночас викладач має і сам постійно підтримувати свої знання та навички в актуальному стані. У формах навчання переважатимуть змішані, з широким застосуванням цифрових технологій.

Професії майбутнього

Тенденція до неоіндустріалізації, впровадження концепції Індустрії 4.0, всепроникний розвиток ІТ-технологій, екологічні проблеми у найближчі 5–10 років змінять ландшафт найбільш затребуваних професій.

За оцінками світових експертів, оприлюднених Forbes, BBC, Trade Schools Colleges, та експертів дослідницької групи «Digitale Transformation» науково-дослідного інституту майбутніх трудових відносин (м. Бонн), найбільш затребуваними будуть фахівці, які можуть проєктувати, впроваджувати нову техніку і технології з урахуванням викликів майбутнього, а також професії, пов'язані із забезпеченням життя та здоров'я людини:

- **технології майбутнього:** архітектор територій; фахівець з робототехніки; інженер-проєктувальник різного профілю; фахівець з 3D-друку;
- розробник, диспетчер безпілотних апаратів; космогеолог;
- **ІТ-технології і дані:** проєктувальних «розумного середовища», «розумних будівель»; програміст; аналітик даних; фахівець, аналітик з кібербезпеки; розробник технологій блокчейн; розробник віртуальної, доповненої реальності; фахівець з цифрового контенту; цифровий лінгвіст;
- **екологізація виробництва та життя:** екоаналітик у будівництві; фахівець з альтернативної (сонячної, вітрової тощо) енергетики; біоетик; ресайклінг-дизайнер; фахівці з «сіті-фермерства»;
- **здоров'я людини:** біогенетик; біоінженер; біоінформатик; біофармаколог; телехірург, ІТ-лікар; медична сестра; фізіотерапевт; нейропсихолог.

Водночас професії, пов'язані із забезпеченням здоров'я, навчанням, наданням індивідуальних послуг, творчістю, залишаться актуальними, оскільки не можуть бути заміщені автоматизованими системами навіть із використанням штучного інтелекту.

Таким чином, у майбутньому чисті гуманітарні спеціальності відійдуть на другий план, а технічні, інженерні, навпаки, будуть найбільш затребуваними.

Водночас значною мірою будуть затребувані фахівці біологічного напрямку. Обидві тенденції вимагають посилення природничо-наукової підготовки майбутніх фахівців разом із набуттям ними ІТ-навичок.

4. АНАЛІЗ СИЛЬНИХ І СЛАБКИХ СТОРІН, МОЖЛИВОСТЕЙ І РИЗИКІВ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

На основі проведеного аналізу динаміки розвитку вищої освіти в Україні за 2014–2019 рр., з урахуванням думки експертів робочих підгруп по розробці стратегії та зважаючи на глобальні тренди розвитку вищої освіти, визначено такі сильні та слабкі сторони, можливості та загрози зовнішнього середовища, які можуть вплинути на подальший розвиток вищої освіти в Україні.

Сильні сторони	Можливості
Розгалужена мережа закладів вищої освіти, орієнтована на надання освітніх послуг у масовому масштабі, диверсифікована освітня пропозиція Наявність університетів світового класу Достатня кількість висококваліфікованих науково-педагогічних працівників, здатних забезпечити динамічний інноваційний розвиток системи вищої освіти Низка наукових шкіл, що продукують наукові результати світового рівня Спадкоємність методик викладання та дослідницьких традицій поряд із упровадженням кращого світового досвіду	Геополітичне розташування України в центрі Європи, що є основою успішної інтернаціоналізації вищої освіти і науки Світова тенденція до зростання попиту на здобуття освіти за кордоном, потужні ринки освітніх послуг у країнах Азії Необхідність ціложиттєвої освіти, у тому числі перекваліфікація спеціалістів у тих сферах економіки, де скорочуватиметься кількість робочих місць внаслідок цифрової трансформації та розвитку автоматизованих, роботизованих виробництв Галузева трансформація світової та національної економіки

Сильні сторони	Можливості
Прозорі процедури доступу до вищої освіти, що здобули підтримку суспільства Стійкий попит і високий рівень охоплення населення вищою освітою Висока якість підготовки за окремими напрямками, що підтверджується затребуваністю випускників на внутрішньому та зовнішньому ринках висококваліфікованих фахівців	Відкритість та доступність сучасного освітнього контенту Залучення України до процесів європейської та євроатлантичної інтеграції, Європейського освітнього простору Розробка Стратегії розвитку вищої освіти в контексті Стратегії соціально-економічного розвитку України Науковий потенціал національних академій наук України, синергія від взаємодії університетської та академічної науки Потенційний інтерес бізнес-структур і асоціацій до співпраці з академічними центрами й університетами Стрімкий розвиток ІТ-індустрії та цифровізація Адаптивність суспільного розвитку до нових викликів, спричинених непередбачуваними та форс-мажорними обставинами
Слабкі сторони	Загрози
Недосконала нормативно-правова база функціонування системи вищої освіти Слабка й асиметрична інтеграція до світового освітньо-наукового простору Наявність значної кількості неконкуретоспроможних закладів вищої освіти Низький рівень залученості учасників	Несприятлива демографічна ситуація в країні Низький технологічний уклад національної економіки, поглиблення деіндустріалізації та деінтелектуалізації країни Посилення глобальної конкуренції у вищій освіті і пов'язана з цим еміграція науково-педагогічних працівників

Слабкі сторони	Загрози
освітнього процесу до наукової та інноваційної діяльності Низький рівень вмотивованості, у т.ч. оплати праці викладачів і співробітників закладів вищої освіти Застаріле матеріально-технічне забезпечення закладів вищої освіти Недостатній рівень автономії закладів вищої освіти Недосконала система розподілу бюджетних ресурсів між закладами вищої освіти Низький рівень готовності інфраструктури закладів вищої освіти до навчання осіб з особливими освітніми потребами Слабка практична підготовка фахівців у закладах вищої освіти Відсутність прогнозування потреб економіки країни у фахівцях відповідної кваліфікації Невідповідність кваліфікації випускників вимогам ринку праці Недовіра суспільства до системи вищої освіти щодо затребуваності одержаних знань на ринку праці Відсутність об'єктивної, валідної, надійної індикації якості вищої освіти	Втрата можливості отримувати нові проривні результати науковими школами ЗВО Привабливість європейської освіти для потенційних абітурієнтів з огляду на можливість отримання конкурентних на сучасному ринку знань і подальшої реалізації професійних амбіцій за межами України Розвиток систем дистанційного навчання закордонних ЗВО, які мають більш високий рейтинг, ніж українські ЗВО Невідповідність рівня підготовки значної частини вступників вимогам, необхідним для успішного опанування освітніх програм вищої освіти Недостатній рівень участі та мотивації роботодавців (стейкхолдерів) у прогнозуванні кадрових потреб Негативний вплив пандемії COVID 19 – можлива демасифікація, звуження закордонних ринків освітніх послуг Воєнно-політична ситуація на сході України Толерування недоброчесних практик, імітації, корупції в освітньому середовищі та суспільстві в цілому

5. ВІЗІЯ, МІСІЯ І ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Аналіз пропозицій робочих підгруп та експертного товариства дозволили визначити компоненти, які складають сутність місії вищої освіти України. Найбільша питома вага відповідає такій компоненті, як «підготовка фахівців» (18 %); «формування знань» зазначили 17 % респондентів; «інтелектуальний капітал» – 16 %; необхідність формування духовного потенціалу у здобувачів вищої освіти зазначили 12 % респондентів; на думку 11 % опитуваних, важливим є інноваційний розвиток; «соціальний капітал» та «протистояння викликам майбутнього» зазначили по 9 % відповідно (Додаток В). Ґрунтуючись на точці зору експертів, членів робочої групи, освітян, а також враховуючи результат SWOT-аналізу, який дозволив визначити головні проблеми вищої освіти та її конкурентні переваги, місія вищої освіти України визначається таким чином:

Місія вищої освіти – забезпечення сталого інноваційного розвитку України через підготовку висококваліфікованих фахівців, створення та поширення знань, формування інтелектуального, соціального та духовного капіталу суспільства, готового до викликів майбутнього.

Опитування експертів, аналіз сильних і слабких сторін, загроз і зовнішніх можливостей та світових трендів у розвитку вищої освіти дозволили визначити візію вищої освіти на найближчі 10 років. При визначенні візії 17 % респондентів відзначають «освітній потенціал», конкурентоспроможності закладів освіти віддають перевагу 15 %, формуванню наукового потенціалу – 12 %, «фаховий потенціал» зазначають 10 %. Решта складових візії розподілилась таким чином: особистісний розвиток (9 %), дослідницький простір (8 %), професійний розвиток (7 %), (Додаток В). Таким чином, візія вищої освіти України формулюється так:

Візія вищої освіти України – конкурентоспроможна система різноманітних закладів вищої освіти, яка завдяки співпраці з науковими установами та підприємницьким сектором формує фаховий та науково-освітній потенціал нації на засадах безперервного професійного й особистісного розвитку, орієнтована на найвищі досягнення та практики, інтегрована у світовий освітній та дослідницький простір.

Проведений аналіз проблем і переваг системи вищої освіти України разом із узагальненням напрямків розвитку вищої освіти у світі, пріоритетів Європейського простору вищої освіти дозволив сформулювати **пріоритетні принципи розвитку вищої освіти в Україні**, які визначатимуть концептуальну модель вищої освіти, таким чином:

- університетська автономія та інституційна спроможність ЗВО;
- прозорість і відкритість управління;
- колегіальність і залученість, розподілена відповідальність;
- доцільність;
- партнерство;
- несприйняття корупції;
- академічна доброчесність;
- академічна свобода;
- професіоналізм;
- орієнтація на найвищі наукові досягнення;
- орієнтація на досягнення найвищої якості освіти;
- орієнтація на поточні та перспективні пріоритети суспільства і національної економіки;
- збереження надбання;
- збереження інтелектуального людського потенціалу в регіонах;
- доступність і рівність, неупередженість;
- орієнтація на всебічний розвиток особистості;
- інклюзивність;
- зовнішня відкритість;
- адаптивність;
- різноманітність;
- самоорганізація;
- стійкість.

Концептуальна модель вищої освіти

В основі концептуальної моделі вищої освіти України має бути покладений кібернетичний принцип необхідного розмаїття. Сучасне середовище існування системи вищої освіти постійно ускладнюється, тому система має включати якомога більш різноманітні елементи.

Ядром вищої освіти є дослідницькі університети, які здійснюють навчання за багатьма галузями знань, забезпечують поглиблену ґрунтовну теоретичну підготовку, набуття компетентностей, необхідних для наукового пошуку та

практичної діяльності, у співпраці з науковими організаціями здійснюють фундаментальні та прикладні дослідження у пріоритетних і перспективних напрямках розвитку науки і техніки, активно залучають студентів до виконання наукових досліджень, розробки прикладних проєктів. Форма навчання здебільшого очна, очно-заочна, змішана. Дослідницькі університети є флагманами у створенні нового знання, створюють власні онлайн-платформи для поширення знань у суспільстві. Освітні програми відрізняються цілісністю, міждисциплінарністю, системністю, орієнтацією на найновіші наукові досягнення.

Університети, інститути, академії галузевого спрямування (а також коледжі, технікуми й училища) забезпечують підготовку за декількома спорідненими групами спеціальностей з урахуванням специфіки галузі знань, ґрунтовну підготовку, набуття компетентностей, необхідних для практичної діяльності та саморозвитку у певному науковому напрямку. ЗВО галузевого спрямування є головним провайдером інновацій, прикладних науково-технічних розробок для потреб державного та приватного секторів, активно залучає студентів до розробки та впровадження нових технологій, техніки, методів тощо. У структурі таких ЗВО існують стартап-центри, бізнес-інкубатори, виробничі підрозділи. Основними формами навчання є очна, очно-заочна, дуальна, змішані. Освітні програми відрізняються гнучкістю, модульністю, орієнтацією на розв'язання конкретно-прикладних завдань, передбачають посилення практичної підготовки. ЗВО галузевого спрямування можуть пропонувати мікрокредитивні освітні програми як для власних студентів, так і для зовнішніх споживачів. ЗВО галузевого спрямування створюють власні або використовують інші онлайн-платформи для поширення знань у професійній громаді, професійної орієнтації, пошуку бізнес-партнерів тощо. ЗВО галузевого спрямування співпрацюють з дослідницькими університетами, науковими закладами.

Віртуальні університети можуть здійснювати підготовку за багатьма або окремими спеціальностями, існувати як окрема онлайн-платформа, або бути віртуальним дублером традиційного ЗВО. Віртуальні університети орієнтовані на розширення доступу до вищої освіти для різних категорій населення, включення до освітнього процесу нетрадиційного контингенту, підвищення кваліфікації, опанування додаткових навичок, актуалізацію знань та навичок, поширення кращих навчальних практик. Освітні програми відрізняються максимальною гнучкістю, передбачають мікро- і нанокредитивні навчальні дисципліни. Освітній контент може надаватися як на платній, так і відкритій основі. Віртуальні університети є головним провайдером екстернатної, неформальної та інформальної освіти. Форма навчання – дистанційна.

Студентська громада ЗВО багатонаціональна та мультикультурна, розвивається на засадах взаємоповаги. Академічна мобільність студентів і викладачів набуває регулярного та симетричного характеру.

Діяльність державних ЗВО здійснюється на умовах максимальної автономії, ступінь якої залежить не від типу навчального закладу, а від оцінки його результативності.

Держава в особі ЦОВВ здійснює ліцензування та інституційну акредитацію ЗВО, здійснює ліцензування акредитаційних центрів, затверджує кваліфікаційні вимоги та стандарти освіти. Акредитаційні центри як незалежні установи професійної акредитації можуть здійснювати акредитацію окремих освітніх програм за зверненням ЗВО. Запровадження мережі акредитаційних центрів слугує підвищенню якості вищої освіти, зміцненню авторитету вищої освіти України у світі, посиленню співпраці бізнесу та ЗВО.

Держава здійснює фінансування навчання виходячи з прогнозу пріоритетів соціально-економічного, науково-технічного та інноваційного розвитку на довгострокову перспективу, на основі принципу рівного доступу до вищої освіти усіх верств населення та з урахуванням регіональної специфіки.

ЗВО гарантують інклюзивність їх освітньої діяльності, доступність навчальних ресурсів, дотримання принципу академічної доброчесності та високий професіоналізм.

Система вищої освіти відкрита до міжнародного співробітництва. Держава сприяє залученню здобувачів вищої освіти до навчання в Україні, іноземних викладачів до праці у ЗВО, гарантує безпечні умови навчання, просування кращих ЗВО у світовому освітньому та науковому просторі.

6. СТРАТЕГІЧНІ Й ОПЕРАЦІЙНІ ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ДО 2031 РОКУ

Стратегічні й операційні цілі та завдання спрямовані на забезпечення місії вищої освіти, досягнення її бачення, розв'язання проблем, протистояння ризикам і викликам на основі найбільш повного використання можливостей і створення підґрунтя подальшого розвитку вищої освіти країни (Додаток Г).

Стратегічна ціль 1. Покращення системи управління освітою і забезпечення автономії ЗВО

Операційна ціль 1.1. Створення системи конструктивної управлінської взаємодії МОН, ЗВО та зовнішніх стейкхолдерів.

Завдання:

1.1.1. Унормування та запровадження контрактів із ректорами, що містять цільові показники діяльності ЗВО.

1.1.2. Запровадження дієвого механізму впливу Рад ректорів (проректорів) та об'єднань організацій роботодавців на прийняття стратегічних рішень щодо розвитку вищої освіти.

1.1.3. Забезпечення посилення ролі академічної громади (студенти, викладачі, дослідники) і громадськості в управлінні ЗВО.

1.1.4. Унормування співпраці Наглядових рад із адміністрацією та трудовим колективом ЗВО.

1.1.5. Встановлення квоти представників Спільного представницького органу сторони роботодавців у складі наглядових рад закладів вищої освіти державної та комунальної форм власності.

Індикатори:

Питома вага керівників ЗВО, з якими укладено контракт з ключовими показниками діяльності ЗВО; кількість пропозицій Рад ректорів (проректорів), які враховано у рішеннях МОН, КМУ; питома вага рішень щодо діяльності ЗВО, які пройшли громадське обговорення.

Операційна ціль 1.2. Розвиток автономії ЗВО.

Завдання:

1.2.1. Створення системи прозорого й об'єктивного національного рейтингування ЗВО для диференціації рівня університетської автономії відповідно до їх реального потенціалу та делегування управлінських пов-

новажень від МОН до ЗВО відповідно до рівня їх автономії, який періодично переглядається.

1.2.2. Розробка нормативно-правової бази фінансової автономії ЗВО щодо права самостійно розпоряджатися коштами, визначати внутрішню систему та рівень оплати праці, вільно залучати благодійні внески й інвестиції, при цьому залишаючись неприбутковою організацією з усіма наявними податковими пільгами.

1.2.3. Розширення автономії закладів вищої освіти в частині визначення форм освіти й організації освітнього процесу.

1.2.4. Забезпечення академічної та організаційної автономії ЗВО задля оптимізації пристосування до ринку праці.

Індикатори:

кількість ЗВО, яким надано найвищий рівень автономії; рейтинг автономії ЗВО (модифікація методики European University Association для України); питома вага залучених інвестицій у розвиток ЗВО у загальному фінансуванні; присутність університетів у світових рейтингах.

Операційна ціль 1.3. Збалансування мережі ЗВО з урахуванням галузевих і регіональних пріоритетів та історичного надбання.

Завдання:

1.3.1. Здійснити аналіз мережі державних ЗВО у регіональному розрізі та у розрізі спеціальностей.

1.3.2. Розробка критеріїв збалансованості регіональних мереж ЗВО з ринком праці, демографічними тенденціями, галузевими особливостями регіонів.

1.3.3. Удосконалити нормативно-правове забезпечення раціональної реструктуризації мережі ЗВО.

Індикатори:

середній загальноукраїнський рейтинг ЗВО у регіоні; рівень дублювання освітніх програм.

Операційна ціль 1.4. Фінансова стабілізація діяльності ЗВО.

Завдання:

1.4.1. Ефективне використання бюджетних коштів, удосконалення формули фінансування ЗВО з урахуванням стратегічних пріоритетів розвитку країни, збереження освітянських традицій, якості надання освітніх послуг і забезпечення рівного доступу до навчання за кошти державного бюджету за регіонами.

1.4.2. Унормування можливостей диверсифікації джерел фінансування ЗВО в умовах автономної діяльності.

1.4.3. Удосконалення механізму фінансування та комерціалізації університетської науки, забезпечення прав інтелектуальної власності.

1.4.4. Створення умов для збільшення бізнесом інвестицій у розвиток освіти і науки.

1.4.5. Удосконалення методики визначення індикативної собівартості навчання з урахуванням реального рівня та нерівномірності доходів населення, потреб регіональних ринків праці.

1.4.6. Розробка нормативно-правового забезпечення податкового заохочення суб'єктів господарювання до інвестицій в освіту, реалізації на їх базі дуальної та змішаних форм освіти.

1.4.7. Розширення майнових прав ЗНО.

Індикатори:

видатки на вищу освіту у % ВВП; обсяг фінансування ЗВО у розрахунку на 1 студента / викладача; обсяг коштів, отриманих від комерціалізації науково-технічних розробок ЗВО; питома вага студентів, які навчаються за кошти фізичних / юридичних осіб.

Стратегічна ціль 2. Забезпечення збалансованості ринку праці фахівців з вищою освітою

Операційна ціль 2.1. Розбудова дієвої системи прогнозування потреби у фахівцях з вищою освітою на ринку праці.

Завдання:

2.1.1. Формування на базі та за участі Державної служби зайнятості системи моніторингу попиту і пропозиції на ринку фахівців з вищою освітою у розрізі спеціальностей (освітніх програм), рівнів вищої освіти.

2.1.2. Створення механізму взаємодії аналітичних відділів, що вивчають потреби ринку праці в місцевих органах виконавчої влади, Міністерствах та відомствах, закладах вищої освіти.

2.1.3. Розробка та затвердження Методики прогнозування потреб ринку праці у фахівцях з вищою освітою.

2.1.4. Забезпечення постійної розробки й актуалізації середньострокових та довгострокових прогнозів попиту у фахівцях з вищою освітою для різних видів економічної діяльності на національному та регіональному рівнях.

2.1.5. Актуалізація кваліфікацій (професій), за якими Державна служба зайнятості формує пропозиції щодо попиту на робочу силу.

2.1.6. Актуалізація назв кваліфікацій (професій) та вимог до них відповідно до Реєстру професій.

2.1.7. Унормування можливостей першого працевлаштування фахівців для освітніх рівнів «Молодший бакалавр», «Бакалавр» (без стажу роботи за спеціальністю).

Індикатори:

питома вага випускників ЗВО, які отримали перше місце роботи відповідно до освітньої програми; навантаження на одну вакансію у розрізі професій за регіонами

Операційна ціль 2.2. Створення механізму співпраці між системою вищої освіти та ринком праці.

Завдання:

2.2.1. Створення механізму співпраці ЗВО та державних інституцій з метою залучення здобувачів вищої освіти до розроблення та комерціалізації проектів на мезо- та мікрорівнях за безпосередньої участі стейкхолдерів.

2.2.2. Залучення до розроблення і оцінювання освітніх програм роботодавців та органів місцевого самоврядування, посилення їх співпраці із закладами вищої освіти у підготовці фахівців, виконанні досліджень, розробленні та впровадженні технологій Індустрії 4.0.

2.2.3. Підвищення рівня практичної підготовки здобувачів освіти.

2.2.4. Розвиток дистанційної, очно-заочної, дуальної та змішаних форм освіти.

2.2.5. Затвердження Положення про дуальну форму здобуття вищої та фахової передвищої освіти та Типового договору про здобуття вищої та фахової передвищої освіти за дуальною формою, розробка «Стратегії розвитку дуальної освіти».

2.2.6. Запровадження механізму публічно-приватного партнерства у сфері вищої освіти, стажування для усіх учасників освітнього процесу.

2.2.7. Унормування залучення представників бізнесу до навчального процесу.

2.2.8. Розробка заходів інформаційної підтримки з популяризації затребуваних у вітчизняних роботодавців гостродефіцитних спеціальностей та професій, що не користуються попитом на ринку освітніх послуг.

2.2.9. Розробка та запровадження механізму врахування інтересів роботодавців, потреб регіональних ринків праці при формуванні державного та регіонального замовлень на підготовку фахівців.

2.2.10. Унормування можливості виконання регіонального замовлення ЗВО приватної форми власності.

2.2.11. Розробка механізму укладання цільових угод про надання освітніх послуг між закладами вищої освіти будь-якої форми власності та роботодавцями.

2.2.12. Запровадження механізму стимулювання підприємств, установ, організацій усіх форм власності до надання першого робочого місця випускникам закладів вищої освіти.

Індикатори:

кількість проєктів публічно-приватного партнерства у сфері вищої освіти; питома вага практичної підготовки здобувачів вищої освіти на підприємствах у загальному обсязі навчального навантаження; кількість укладених контрактів між ЗВО та роботодавцями на підготовку фахівців; питома вага годин навчального плану, проведених представниками бізнесу, роботодавців.

Стратегічна ціль 3. Забезпечення якості і доступності вищої освіти для різних верств населення.

Операційна ціль 3.1. Розбудова системи державних стандартів вищої освіти на основі кваліфікаційних вимог і забезпечення відповідності змісту вищої освіти поточним і стратегічним цілям країни.

Завдання:

3.1.1. Формування та розвиток національної системи кваліфікацій.

3.1.2. Розробка національних стандартів підготовки фахівців усіх рівнів на компетентнісній основі їх узгодження з професійними стандартами з урахуванням світових тенденцій.

3.1.3. Реформування змісту освітніх програм, посилення міждисциплінарної взаємодії у освітніх програмах.

3.1.4. Розроблення у партнерстві з провідними вітчизняними і зарубіжними університетами конкурентоздатних освітніх програм і модулів випереджальної підготовки фахівців.

3.1.5. Відкриття міжфакультетських спеціалізацій, сертифікатних програм з метою забезпечення мобільності в межах ЗВО.

3.1.6. Запровадження оцінювання рівня опанування гнучких навичок, формування критичного мислення, прагнення та здатності до самостійного навчання.

3.1.7. Включення до освітніх стандартів підприємницької компетентності з урахуванням предметної області спеціальностей.

3.1.8. Створення мережі галузевих кваліфікаційних центрів.

Індикатори:

частка оновлених державних стандартів підготовки фахівців; кількість впроваджених сертифікатних програм; кількість відкритих кваліфікаційних центрів.

Операційна ціль 3.2. Розбудова дієвої системи внутрішнього та зовнішнього забезпечення і моніторингу якості вищої освіти.

Завдання:

3.3.1. Розмежування повноважень щодо ліцензування, акредитації та атестації кадрів задля запобігання монополізації.

3.3.2. Зменшення рівня формалізації вимог щодо оцінювання ЗВО та наукових підрозділів, процедур ліцензування й акредитації освітніх програм, атестації педагогічних і наукових кадрів.

3.3.3. Розробка методичних рекомендацій щодо створення дієвої системи внутрішнього моніторингу та контролю якості і результатів освітньої діяльності в закладах вищої освіти.

3.3.3. Розвиток внутрішньої системи забезпечення якості вищої освіти із залученням зацікавлених сторін з урахуванням потреб ринку праці та галузевого контексту.

3.3.4. Удосконалення системи зовнішнього забезпечення якості вищої освіти відповідно до міжнародного і з урахуванням вітчизняного досвіду.

3.3.5. Розробка нормативно-правового забезпечення започаткування діяльності незалежних центрів оцінювання якості вищої освіти за професійним спрямуванням відповідно до стандартів і рекомендацій Європейського простору вищої освіти (ESG).

3.3.6. Запровадження механізму здійснення інституційної акредитації закладів вищої освіти шляхом прийняття відповідних уточнень до Закону України «Про вищу освіту».

3.3.7. Забезпечення повноправного членства Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти в Європейській асоціації якості вищої освіти (ENQA).

3.3.8. Викорінення системних проявів корупції та хабарництва у закладах вищої освіти, забезпечення дотримання принципів академічної доброчесності.

3.3.9. Популяризація у суспільстві культури академічної доброчесності і забезпечення якості вищої освіти.

Індикатори:

зменшення кількості абітурієнтів, які виїжджають на навчання за кордон; кількість звернень ЗВО до незалежних центрів оцінювання якості освіти; місце України у Глобальному Індексі Конкурентоспроможності за компонентою «навички» та підкомпонентою «набір навичок випускників», у рейтингах національних систем вищої освіти та університетів (ARWU, THE, QS, U21); кількість освітніх програм, акредитованих закордонними організаціями, що входять до Європейської асоціації із забезпечення якості вищої освіти, Європейського реєстру забезпечення якості вищої освіти, а також міжнародними професійними асоціаціями; задоволеність студентів якістю та організацією навчального процесу за даними соціологічних досліджень; рівень працевлаштування випускників закладів вищої освіти; питома вага ЗВО, у яких виявлені корупційні порушення згідно з національним законодавством у загальній кількості ЗВО країни.

Операційна ціль 3.3. Удосконалення системи професійної орієнтації та конкурсного відбору вступників.

Завдання:

3.4.1. Вдосконалення системи ЗНО у частині методології формування завдань та оцінювання, з особливою увагою до якості природничо-математичного блоку, поширення системи вільних завдань.

3.4.2. Удосконалення системи конкурсного відбору до закладів вищої освіти та процедури розміщення державного замовлення на підготовку фахівців з урахуванням кількості населення, потреб і можливостей регіонів.

3.4.3. Розширення повноважень ЗВО щодо розробки вимог конкурсного відбору.

3.4.4. Розвиток взаємодії з закладами середньої, середньої професійної та передвищої освіти, створення освітніх комплексів, підтримка системи ранньої профорієнтації з метою відбору вмотивованих осіб.

Індикатори:

питома вага вступників, які успішно пройшли ЗНО; співвідношення кількості випускників ЗВО до кількості вступників відповідного року (рівень «відсіву»); кількість сумісних програм підготовки, центрів професійної орієнтації ЗВО та закладів середньої, середньої професійної та передвищої освіти.

Операційна ціль 3.4. Матеріально-технічне забезпечення та модернізація лабораторної бази ЗВО на світовому рівні.

Завдання:

3.5.1. Державне цільове інвестування у розвиток матеріально-технічної, лабораторної та клінічної бази ЗВО, створення гідних умов навчання і викладання усім учасникам освітнього процесу.

3.5.2. Модернізація і розвиток науково-лабораторної бази ЗВО через участь держави у створенні нових дослідницьких лабораторій і центрів, зокрема, спільно з національними та зарубіжними високотехнологічними компаніями.

3.5.3. Подальше створення і розвиток на основі координації і взаємодоповнення Центрів колективного користування науковим обладнанням університетів.

3.5.4. Забезпечення ЗВО ліцензійними програмними продуктами відповідно до їх спеціалізації.

3.5.5. Забезпечення доступу ЗВО до електронних бібліотек, бібліометричних баз даних, баз статистичної інформації, світових патентних бібліотек.

3.5.6. Започаткування програми державної підтримки перетворення гуртожитків на повноцінні кампуси закладів вищої освіти, розширення прав ЗВО щодо фінансування утримання гуртожитків.

Індикатори:

обсяг капітальних видатків ЗВО за рахунок державних і залучених коштів; кількість створених центрів спільного користування; обсяг житлового фонду гуртожитків, кампусів.

Операційна ціль 3.5. Забезпечення доступності і інклюзивності вищої освіти.

Завдання:

3.6.1. Розширення можливостей здобуття вищої освіти шляхом індивідуального кредитування з залученням державних гарантій.

3.6.2. Забезпечення права здобувачів вищої освіти на формування індивідуальної освітньої траєкторії.

3.6.3. Державна підтримка осіб з особливими потребами та формування якісної інклюзивної вищої освіти.

3.6.4. Створення у закладах вищої та фахової передвищої освіти сприятливої інфраструктури й інклюзивного освітнього середовища універсального дизайну та забезпечення розумного пристосування.

3.6.5. Підтримка внутрішньої та зовнішньої академічної мобільності студентів.

3.6.6. Забезпечення доступу до вищої освіти соціально вразливих категорій населення.

Індикатори:

кількість студентів з особливими потребами; кількість вступників з соціально-вразливих категорій населення; питома вага ЗВО, які забезпечують навчання студентів з особливими потребами; обсяги державних гарантій кредитів на навчання у ЗВО.

Операційна ціль 3.6. Впровадження інноваційних технологій і дистанційного навчання у вищій освіті.

Завдання:

3.7.1. Створення індустрії інноваційних технологій та засобів навчання, що відповідають світовому науково-технічному рівню.

3.7.2. Диджиталізація усіх процесів у системі вищої освіти.

3.7.3. Унормування дистанційного навчання як форми здобуття вищої освіти.

Індикатори:

кількість освітніх програм ЗВО, які мають версії для дистанційного навчання; кількість випускників ЗВО, які навчалися за дистанційною формою.

Стратегічна ціль 4. Інтеграція науки, освіти та бізнесу для забезпечення економічного зростання країни.

Операційна ціль 4.1. Розвиток інноваційної екосистеми вищої освіти.

Завдання:

4.1.1. Формування навчально-науково-виробничих кластерів з метою використання знань і фахових можливостей науково-педагогічних

працівників для вирішення реальних виробничих завдань, реалізації наукових проєктів у провідних галузях економіки та виробництва.

4.1.2. Розробка нормативно-правового забезпечення участі здобувачів вищої освіти у формуванні та реалізації інноваційних проєктів в умовах цифрової економіки та комерціалізація найбільш успішних стартапів за підтримки ЗВО.

4.1.3. Інтегрування наукових досліджень та інновацій у навчальні плани й освітні програми другого та третього рівнів підготовки.

4.1.4. Стимулювання на регіональному рівні розвитку інноваційно-інвестиційного бізнесу на базі провідних ЗВО .

4.1.5. Сприяння створенню та активізація залучення Асоціацій випускників ЗВО до діяльності університетів.

Індикатори:

кількість створених на базі ЗВО центрів інновацій, обсяг реалізованих за участі ЗВО інноваційних проєктів.

Операційна ціль 4.2. Удосконалення фінансування та комерціалізації університетської науки.

Завдання:

4.2.1. Збереження і подальший розвиток наукових шкіл університетів на основі розширення обсягів фінансування через участь в конкурсах МОН, Національного фонду досліджень України, міжнародних грантах, прямої взаємодії з потенційними замовниками науково-технічної продукції та науково-технічних послуг, прямої або за допомогою МОН взаємодії з головними розпорядниками бюджетних коштів.

4.2.2. Податкове стимулювання виконання НДДКР у закладах вищої освіти на замовлення суб'єктів господарювання.

4.2.3. Удосконалення правовідносин з авторами у сфері інтелектуальної, творчої діяльності.

4.2.4. Унормування комерціалізації нематеріальних активів ЗВО через їх включення до фінансового балансу університетів.

Індикатори:

обсяг державного фінансування наукових проєктів, грантових і стипендіальних програм (зокрема для молодих вчених); обсяг замовлень від суб'єктів господарювання на виконання НДДКР; кількість патентів, отриманих науковцями, викладачами ЗВО; обсяг коштів, отриманих ЗВО від реалізації прав інтелектуальної власності.

Операційна ціль 4.3. Забезпечення фундаменталізації та універсалізації освітньої підготовки через спільні проекти наукових і освітніх установ.

Завдання:

- 4.3.1. Розмежування профільності ЗВО – дослідницькі ЗВО та практично-орієнтовані ЗВО галузевого спрямування, унормування критеріїв та особливостей провадження діяльності ЗВО кожного типу.
- 4.3.2. Запровадження практики формування змісту навчання фахівців на основі пріоритету науки як невід’ємної складової та орієнтиру освітньої діяльності.
- 4.3.3. Унормування діяльності наукових шкіл.
- 4.3.4. Розробка нормативно-правового забезпечення створення спільних навчально-наукових закладів академічних установ та ЗВО, спільних наукових видань.
- 4.3.5. Розбудова системи внутрішнього грантового забезпечення розвитку наукової діяльності у ЗВО.
- 4.3.6. Усунення розбіжностей між Законами України «Про вищу освіту» та «Про наукову та науково-технічну діяльність» щодо наукових та науково-педагогічних працівників.
- 4.3.7. Підтримка та заохочення до кооперації між українськими ЗВО щодо студентської та викладацької мобільності, формування спільних міжвишівських освітніх програм і наукових проєктів.
- 4.3.8. Запровадження Українського індексу наукового цитування.

Індикатори:

кількість створених спільних навчально-наукових закладів установ Національних академій, галузевих наукових установ та ЗВО; кількість спільних міжвишівських наукових проєктів; кількість дослідних університетів (ЗВО); кількість та рейтинги українських ЗВО, представлених у світових рейтингах університетів.

Операційна ціль 4.4. Впровадження підходів SMART-спеціалізації та Індустрії 4.0 в освітні програми.

Завдання:

- 4.4.1. Сприяння співпраці регіональних ЗВО із бізнесом для формування замовлень на інноваційні дослідження та розробки з урахуванням ключових принципів підходу SMART-спеціалізації.
- 4.4.2. Інтеграція ЗВО у регіональні екосистеми та кластери Індустрії 4.0 шляхом розробки адаптивної компетентнісно-орієнтованої компоненти

вищої освіти з урахуванням регіональної спеціалізації.

4.4.3. Створення науково-бізнесових, технологічних платформ на базі провідних ЗВО регіонів.

4.4.4. Унормування можливостей створення наукових кафедр і лабораторій на виробничих підприємствах у рамках публічно-приватного партнерства ЗВО та бізнесу.

Індикатори:

питома вага ЗВО, які є учасниками регіональних кластерів Індустрії 4.0; кількість науково-технологічних платформ; питома вага ЗВО, які відкрили філії кафедр (лабораторій) на базі суб'єктів господарювання.

Стратегічна ціль 5. Розвиток кадрового потенціалу ЗВО.

Операційна ціль 5.1. Підвищення статусу викладача в суспільстві.

Завдання:

5.1.1. Підвищення рівня оплати праці викладачів ЗВО.

5.1.2. Забезпечення умов, гарантій праці та соціальних гарантій викладачів ЗВО.

5.1.3. Формування у працівників зацікавленості в успішності всіх аспектів діяльності свого ЗВО.

5.1.4. Формування єдиного освітнього інформаційно-комунікаційного простору.

5.1.5. Забезпечення належних побутових умов молодим викладачам, аспірантам, докторантам.

5.1.6. Розробка та введення в дію Порядку будівництва, надання та забезпечення службовим та іншим житлом науково-педагогічних працівників і співробітників закладів вищої освіти.

Індикатори:

співвідношення середньої заробітної плати викладачів ЗВО до середньої по регіону не менше 200 %; кількість здобувачів третього, науково-освітнього рівнів та наукового рівня; питома вага молодих викладачів-учених у ЗВО.

Операційна ціль 5.2. Забезпечення можливостей та стимулювання особистого професійного розвитку викладачів.

Завдання:

5.2.1. Оптимізація структури навантаження викладачів.

5.2.2. Мотивація на досягнення наукових і навчальних результатів та усунення формальних бар'єрів їх ефективної діяльності.

5.2.3. Застосування у практиці технологій менторства, тьюторства, фасилітації.

5.2.4. Забезпечення можливості підвищення кваліфікації викладачів (стажування) на провідних підприємствах та в організаціях задля удосконалення фаховості, унормування фінансового забезпечення.

5.2.5. Розбудова системи академічної мобільності викладачів.

5.2.6. Забезпечення свободи викладача як носія і творця наукових знань.

Індикатори:

рівень еміграції викладачів до інших країн; задоволеність викладачів щодо умов праці та можливостей розвитку за даними соціологічних досліджень; просування особистих профілів викладачів у світових науковометричних базах.

Стратегічна ціль 6. Розвиток системи безперервної освіти та навчання протягом життя.

Операційна ціль 6.1. Впровадження концепції «Навчання протягом життя».

Завдання:

6.1.1. Введення в дію Закону України «Про освіту дорослих».

6.1.2. Запровадження механізму стимулювання ЗВО до надання освітніх послуг дорослим.

6.1.3. Формування у суспільстві сприйняття концепції «навчання протягом життя».

6.1.4. Розбудова інструментів фінансової підтримки та стимулювання безперервної освіти та навчання протягом життя.

Індикатори:

кількість студентів закладів вищої освіти і закладів фахової передвищої освіти віком від 24 років і старших, які отримали другу вищу, професійну (професійно-технічну та фахову передвищу), післядипломну освіту.

Операційна ціль 6.2. Розбудова гнучкої системи освіти дорослих.

Завдання:

6.2.1. Розвиток системи перекваліфікації, підвищення кваліфікації відповідно до потреб поточної / перспективної діяльності.

6.2.2. Запровадження інтегрованих освітніх програм і форм освіти.

6.2.3. Розробка механізму визнання результатів неформальної та інформальної освіти.

6.2.4. Унормування екстернату як інституційної форми здобуття вищої освіти.

6.2.5. Створення навчальних онлайн-платформ із урахуванням специфіки наукового напрямку.

Індикатори:

кількість студентів закладів вищої освіти і закладів фахової передвищої освіти віком від 24 років і старших, які здійснили підвищення кваліфікації, в тому числі через визнання результатів навчання, здобутих в неформальній та інформальній освіті.

Стратегічна ціль 7. Інтеграція у європейський і світовий освітній простір з урахуванням національних інтересів.

Операційна ціль 7.1. Організаційне забезпечення умов інтеграції у європейський та світовий науково-освітній простір.

Завдання:

7.1.1. Створення української платформи для професійної сертифікації фахівців за міжнародними стандартами.

7.1.2. Забезпечення сумісності європейської та національної систем кваліфікацій.

7.1.3. Ратифікація та імплементація Глобальної конвенції про визнання кваліфікацій вищої освіти (Париж, 2019) до українського законодавства та діючих практик і процедур визнання іноземних кваліфікацій українськими компетентними органами.

7.1.4. Досягнення визнання українського диплому про вищу освіту на міжнародному рівні.

7.1.5. Забезпечення рівноправної участі України у Європейському просторі вищої освіти, Європейському дослідницькому просторі, інших міжнародних і європейських структурах щодо визначення європейської політики у сфері вищої освіти і науки, розробці та реалізації міжнародних освітніх і наукових проєктів.

7.1.6. Заохочення закладів вищої освіти до вступу у міжнародні освітні асоціації, організації, програми та фонди на засадах повного або асоційованого членства та удосконалення нормативної бази щодо забезпечення такого членства.

7.1.7. Моніторинг основних світових рейтингів ЗВО та рівня інтеграції вищої освіти України у європейський та світовий освітній простір.

Індикатори:

кількість країн світу, які визнають дипломи українських ЗВО про вищу освіту; кількість і рейтинги українських ЗВО, представлених у світових рейтингах університетів.

Операційна ціль 7.2. Інтернаціоналізація науково-освітнього процесу.

Завдання:

7.2.1. Узгодження освітніх програм вітчизняних та іноземних закладів вищої освіти.

7.2.2. Реалізація спільних освітніх програм подвійних дипломів.

7.2.3. Інтегрування викладачів у міжнародну діяльність: участь у міжнародних проєктах, конференціях, співробітництво з фаховими спільнотами, стажування та викладання в іноземних закладах освіти тощо.

7.2.4. Розширення практики участі іноземних викладачів у освітньому процесі українських закладів вищої освіти, опанування новітніх інтерактивних, індивідуалізованих, командних і проєктних освітніх технологій спільного вироблення нових знань.

7.2.5. Розширення діапазону співпраці із закордонними партнерами для створення міжнародних дослідницьких груп, укладення двосторонніх і багатосторонніх договорів із закордонними науковими інституціями та закладами вищої освіти.

7.2.6. Стимулювання участі ЗВО у міжнародних грантових програмах, в т.ч. за програмами Європейського Союзу: «Горизонт Європа», «ERASMUS+», «EURASIA» та ін.

7.2.7. Розширення представництва академічних стартап-клубів, бізнес-інкубаторів, центрів університетів у партнерських програмах стейкхолдерів на міжнародних краудфандингових платформах.

7.2.8. Розвиток мереж науково-дослідних лабораторій та центрів у партнерстві з бізнесом та комерціалізація інтелектуальної власності.

7.2.9. Заохочення ЗВО до проведення міжнародних освітніх, наукових і культурних заходів.

Індикатори:

кількість освітніх програм подвійних дипломів; кількість українських викладачів, які беруть участь у міжнародних дослідженнях, проєктах і програмах; обсяг міжнародних грантів, отриманих ЗВО; кількість між-

народних наукових конференцій, матеріали яких індексовані у міжнародних науковометричних базах.

Операційна ціль 7.3. Активне залучення іноземних студентів до навчання в Україні.

Завдання:

7.3.1. Розробка та реалізація маркетингової стратегії щодо залучення на навчання іноземних студентів.

7.3.2. Налагодження співпраці з консульськими установами зарубіжних країн з метою залучення іноземних студентів і нових партнерів для реалізації міжнародних освітніх і наукових проєктів.

7.3.3. Розробка нормативно-правового забезпечення надання можливості українським ЗВО відкривати свої філії за кордоном – самостійно або у партнерстві з закордонними університетами.

7.3.4. Формування сприятливого освітнього середовища та створення комфортних умов для навчання та перебування іноземних студентів в Україні.

7.3.5. Створення постійно діючої міжвідомчої робочої групи з міжнародної освіти при Міністерстві освіти і науки України.

7.3.6. Удосконалення процедури набору та зарахування іноземних громадян та осіб без громадянства та приведення її відповідно до процедур набору, що використовуються провідними університетами світу шляхом заміни вступних іспитів конкурсом документів.

7.3.7. Спрощення, прискорення та здешевлення процедури отримання віз на навчання, проходження повторного курсу, навчання на наступних освітніх рівнях.

7.3.8. Розроблення і впровадження єдиної міжвідомчої електронної платформи щодо стадії / процедури зарахування іноземних студентів до закладу вищої освіти, а також отримання ними супутніх послуг.

7.3.9. Запровадження процедури оформлення (реєстрації і видачі) закладами вищої освіти електронних запрошень на навчання (стажування) в Україні.

7.3.10. Запровадження можливостей навчання іноземними мовами для іноземців (шляхом внесення змін до Закону України «Про вищу освіту»).

7.3.11. Розширення міжнародної договірної бази з визначеними країнами задля закріплення взаємовигідного партнерства у сфері освіти, у т.ч. надання додаткових державних стипендій для навчання в ЗВО України.

7.3.12. Унормування можливості працевлаштування для іноземних студентів у вільний від навчання час задля вирішення проблем матеріального забезпечення перебування і навчання та опанування ними практичних фахових компетентностей.

7.3.13. Розвиток міжкультурного розмаїття студентської молоді.

Індикатори:

кількість іноземних студентів; кількість закордонних представництв, філій українських ЗВО.

7. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ СТРАТЕГІЇ

Головним результатом реалізації Стратегії має бути створення сучасної ефективної системи освіти, яка дозволяє забезпечити кадровий і науково-технічний супровід розвитку національної економіки, задовольняє потреби суспільства, посідає гідне місце у світі, є конкурентоспроможною на внутрішньому та світовому ринках освітніх послуг.

Основними очікуваними результатами є подолання проблем вищої освіти, найбільш повне використання її можливостей та запобігання національних і глобальних ризиків:

- створення ефективної системи управління на основі доцільного поєднання автономії з м'яким державним регулюванням;
- досягнення стабільності фінансування діяльності та розвитку ЗВО на основі паритету державного фінансування та залучення коштів бізнесових структур, фізичних осіб, іноземних інвесторів;
- досягнення стабільного фінансування науково-дослідної діяльності ЗВО завдяки активній співпраці ЗВО з комерційним сектором;
- підвищення рейтингу українських науковців, ЗВО і у цілому системи вищої освіти до середнього по країнах ЄС;
- досягнення високої якості освіти, яка є привабливою для українських абітурієнтів і студентів з інших країн;
- набуття студентами високого рівня універсальних і професійних компетенцій;
- досягнення балансу на ринку праці у середньостроковій перспективі у розрізі професій, рівнів вищої освіти, компетентностей, знань і навичок;
- підвищення престижу викладацької діяльності;
- припинення відтоку кращих студентів і викладачів до закордонних університетів (вишів);
- створення системи мотивації викладачів до наукового пошуку, самоосвіти, підвищення кваліфікації, створення інноваційних розробок, впровадження нових методів і підходів у викладанні;
- оновлення матеріально-технічної та лабораторної бази, інформаційного забезпечення, бібліотечних фондів (у тому числі нового покоління) ЗВО до рівня світових стандартів;
- досягнення рівня інклюзії, який відповідає найвищому рівню країн ЄС;
- досягнення стабільної позитивної динаміки кількості іноземних здобувачів вищої освіти усіх рівнів та географічної диверсифікації.

8. МЕХАНІЗМ ТА ЕТАПИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ

Механізм реалізації стратегії передбачає визначення напрямів використання усіх видів ресурсів (організаційних, фінансових, інформаційних тощо) за умови максимальної результативності їх використання для досягнення стратегічного бачення.

Організаційне забезпечення складається з:

- плану заходів реалізації Стратегії, що включає конкретизацію завдань Стратегії до рівня окремих заходів із зазначенням строків їх здійснення, форм звітності, обсягів і джерел фінансування, індикаторів досягнення очікуваного результату. План заходів розробляється на короткострокову перспективу (1–2 роки), після закінчення планового терміну проводиться оцінювання результатів і складається План заходів реалізації Стратегії на наступні 1–2 роки. Черговість реалізації заходів встановлюється у логічній послідовності як за окремими операційними цілями та завданнями, так і з урахуванням інших цілей (завдань), а також досягнутого прогресу за цілями;
- удосконалення нормативно-правового забезпечення системи вищої освіти в Україні передбачає обґрунтування, розробку та затвердження у визначеному порядку законодавчих і нормативно-правових документів, прийняття яких є необхідним для досягнення цілей стратегії;
- узгодження із Стратегією соціально-економічного розвитку, Стратегією науково-технічного розвитку, пріоритетами наукової та науково-технічної діяльності, коли такі будуть прийняті;
- коректування (актуалізація) у зв'язку із прийняттям галузевих стратегій розвитку у частині забезпечення підготовки кадрів за певними галузями знань;
- висвітлення процесу реалізації стратегії у засобах масової інформації, у т.ч. цифрових, доступних для усієї освітньої спільноти та суспільства.

Інституційне забезпечення реалізації Стратегії передбачає

- чіткий розподіл повноважень між усіма учасниками відповідно до їх компетенції, унормування їх взаємодії;
- налагодження ефективної співпраці між учасниками реалізації Стратегії через укладання угод, контрактів, здійснення спільних заходів, проєктів тощо;
- запобігання (усунення) конфлікту інтересів;
- запобігання корупції.

Інструментальне забезпечення включає

- диджиталізацію процесів програмування, планування, супроводу, висвітлення і моніторингу реалізації Стратегії;
- публічно-приватне партнерство у частині реалізації окремих освітніх, науково-освітніх проєктів та стартап-проєктів, зокрема, дуальної освіти;
- двосторонні та багатосторонні угоди щодо надання освітніх послуг, взаємного визнання рівнів освіти, кваліфікацій тощо.

Фінансове забезпечення реалізації Стратегії формується з:

- коштів Державного бюджету України, зокрема, кошти ЦОВВ (розпорядників коштів), на замовлення яких здійснюється підготовка фахівців системою вищої освіти України, наукові та науково-технічні розробки;
- коштів місцевих бюджетів;
- коштів міжнародних організацій, грантів, коштів іноземних інвесторів, залучені на умовах співфінансування освітніх, науково-освітньо-виробничих проєктів;
- коштів суб'єктів господарювання, залучених у рамках публічно-приватного партнерства;
- коштів фізичних і юридичних (резидентів і нерезидентів) осіб, отриманих як оплата навчання;
- коштів фінансових організацій, залучених на умовах кредитування, зокрема, пільгового, для оплати навчання;
- коштів, отриманих від реалізації прав інтелектуальної власності;
- коштів, отриманих від здійснення додаткової господарчої діяльності ЗВО;
- благодійних внесків;
- коштів з інших джерел, не заборонених законодавством.

Науково-методичне забезпечення призначене для обґрунтування планів реалізації Стратегії та розв'язання окремих її завдань.

Наукове супроводження і методичне забезпечення розробки та реалізації Стратегії здійснюють наукові установи МОН і Національних академій наук. Воно включає:

- наукове обґрунтування, оцінку та прогноз результативності окремих заходів у рамках реалізації Стратегії;
- розробку методології та прогнозування потреб ринку праці;
- дослідження, аналіз і моніторинг проблем світової, національної та регіональних систем вищої освіти, їх взаємодії між собою та з системами середньої і фахової передвищої освіти;

- обґрунтування та підготовку законодавчих і нормативно-правових актів;
- розробки та впровадження системи моніторингу та оцінки реалізації Стратегії;
- аналіз поточних результатів реалізації Стратегії;
- постійне супроводження реалізації Стратегії, розробку пропозицій і рекомендацій щодо актуалізації цілей і завдань Стратегії.

Етапи реалізації Стратегії

Зважаючи на тривалий час навчання у ЗВО, результати здійснених у рамках реалізації стратегії заходів будуть відчутні із затримкою у 3–5 років. Тому реалізація Стратегії передбачає 3 етапи:

1 етап – 2021–2022 рр. Головними результатами цього етапу мають стати розробка, прийняття та початок впровадження необхідного нормативно-правового забезпечення, удосконалення наявних на початок 2021 р. нормативно-правових актів, результативність яких не відповідає цілям Стратегії. На першому етапі має бути в основному досягнута операційна ціль 2.1 (створення системи прогнозування), оскільки від неї залежить подальша ефективність вищої освіти у контексті забезпечення соціально-економічного розвитку країни.

2 етап – 2023–2026 рр. Другий етап передбачає повномасштабне запровадження нових форм, видів, стандартів освіти тощо. Результатом другого етапу є досягнення рівня інституційної автономії ЗВО, забезпечення стійкого фінансування діяльності ЗВО, усталене функціонування нових форм освіти (дуальної, змішаної, дистанційної). Наприкінці другого етапу має бути здійснена оцінка ефективності прийнятих нормативно-правових актів, їх актуалізація.

3 етап – 2027–2031 рр. На третьому етапі виконуються ті завдання, реалізація яких можлива лише після досягнення певного рівня автономії ЗВО, фінансової безпеки системи вищої освіти, усталення нормативно-правової бази вищої освіти. Головним змістом третього етапу є розширення зв'язків освіти з наукою та бізнесом, більш глибока інтеграція у світовий освітньо-науковий простір. Метою третього етапу є створення підґрунтя для подальшого розвитку вищої освіти. У 2031 р. має бути розроблена нова Стратегія розвитку вищої освіти, узгоджена зі Стратегією соціально-економічного розвитку країни, стратегією науково-технічного та інноваційного розвитку. Альтернативним варіантом може бути створення інтегрованої стратегії розвитку освіти, науки й інновацій.

9. МОНІТОРИНГ ТА ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ

Основними завданнями під час проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації Стратегії і планів заходів є визначення рівня їх виконання через відстеження стану впровадження нових моделей діяльності у сфері вищої освіти, оцінювання рівня виконання заходів, досягнення цілей, рівнів виконання цільових індикаторів.

Проведення моніторингу й оцінки результативності реалізації Стратегії та планів заходів здійснюється МОН України на основі звітів відповідальних за виконання Плану заходів за напрямками.

Процес моніторингу й оцінки покликаний забезпечити реалізацію пріоритетних дій Стратегії, досягнення цілей і бачення, сформульованих у Стратегії.

МОН України координує всі заходи, передбачені в Планах реалізації Стратегії, процес розробки Планів реалізації.

Проведення моніторингу здійснюється за такими видами:

- **моніторинг розвитку** – відстеження процесів за низкою індикаторів за цілями;
- **адміністративний моніторинг** – оцінка рівня реалізації планів заходів, цільових програм згідно з Планом реалізації Стратегії;
- **моніторинг громадської думки** – встановлення зворотного зв'язку між стейкхолдерами вищої освіти (освітянською спільнотою, роботодавцями, студентством, населенням, міжнародними експертами) щодо виконання Стратегії здійснюється через соціологічні опитування цільових груп, проведення круглих столів, конференцій тощо.

Міністерство освіти і науки України

- створює моніторингову групу, визначає склад і порядок її роботи;
- визначає порядок внесення, перевірки та оприлюднення результатів проведення моніторингу й оцінки результативності реалізації Стратегії і плану заходів на своєму офіційному веб-сайті;
- проводить аналіз стану виконання плану заходів та згідно з вимогами Порядку готує і оприлюднює на своєму офіційному веб-сайті узагальнений звіт про виконання плану заходів за відповідний період;
- розробляє порядок внесення змін до Стратегії відповідно до результатів її реалізації або викликаних прийняттям стратегічних документів вищого рівня, зокрема, Стратегії соціально-економічного розвитку України.

Моніторинг реалізації Стратегії здійснюється постійно з розробкою річних звітів, у яких доцільно висвітлювати результати за навчальний рік, що закінчився, на момент розробки звіту. У щорічних звітах здійснюється аналіз ступеня деталізації, планування і виконання заходів, передбачених Планом реалізації Стратегії.

Після закінчення першого та другого етапів реалізації Стратегії МОН України разом із Національними академіями наук України розробляє розгорнуті звіти, підбиваючи підсумки щодо ступеня досягнення цілей і бачення, передбачених в Стратегії, з урахуванням змін, внесених у процесі реалізації. Звіти мають містити рекомендації щодо необхідних змін у Стратегії на наступний період. Ступінь досягнення очікуваних результатів оцінюється на основі показників результативності – індикаторів за кожною операційною ціллю.

Після закінчення третього етапу (наприкінці дії цієї Стратегії) МОН України разом із іншими зацікавленими міністерствами та відомствами розробляє розгорнутий звіт, який підбиває підсумки реалізації Стратегії за усіма індикаторами, цілями, завданнями. У звіті мають бути висвітлені причини та наслідки неповного досягнення (недосягнення) певних цілей, цільових значень індикаторів, аналіз виявлених недоліків Стратегії, актуальних проблем вищої освіти. Звіт має слугувати аналітичним підґрунтям розробки наступної Стратегії розвитку вищої освіти.

Проміжні та заключний звіти з оцінки результативності Стратегії складаються на основі даних звіту про результати моніторингу та передбачають:

- оцінку досягнення цілей Стратегії розвитку шляхом порівняння фактичних значень індикаторів (показників) оцінки результативності виконання плану заходів у відповідному періоді;
- аналітичний звіт щодо:
 - стану фінансування заходів з описом запланованих та фактичних джерел і обсягів фінансування у відповідному періоді;
 - результатів реалізації заходів та порівняння фактичних значень індикаторів (показників) оцінки результативності реалізації плану заходів з їх бажаним значенням у відповідному періоді;
 - проблемних питань, зовнішніх і внутрішніх чинників, що мали вплив на виконання плану заходів (з поясненням причини виникнення проблемних питань і пропозицій щодо шляхів їх вирішення);
- висновки та пропозиції щодо:
 - впливу реалізації заходів на досягнення цілей Стратегії;

- включення додаткових заходів на посилення досягнутих позитивних результатів;
- уточнення індикаторів (показників) оцінки результативності реалізації плану заходів, обсягів і джерел фінансування, переліку виконавців, строків виконання тощо.

Поточна узагальнена оцінка результатів реалізації Стратегії проводиться моніторинговою групою МОН щорічно і оприлюднюється не пізніше, ніж через 3 місяці наступного року.

Узагальнена оцінка результативності реалізації Стратегії проводиться моніторинговою групою МОН після закінчення кожного з етапів реалізації та завершення строку дії Плану реалізації Стратегії й оприлюднюється не пізніше, ніж через 3 місяці після завершення кожного з етапів її реалізації з поданням відповідного звіту.

Звіти щодо оцінки результативності реалізації Стратегії оприлюднюються на офіційному сайті МОН України, розміщуються на сайті reforms.org.ua, посилання на звіти розміщуються на сторінках МОН України у соціальних та професійних мережах. На сайті reforms.org.ua створюється форма зворотного зв'язку для громадського обговорення результативності реалізації Стратегії, подання пропозицій щодо внесення змін і доповнень до Стратегії, Плану реалізації.

ДОДАТКИ

Додаток А

Україна у провідних світових рейтингах університетів 2018-2020 рр. порівняно з іншими країнами

Рейтинг	Кількість присутніх у рейтингу університетів за країнами				
	Україна	Німеччина	Велика Британія	Росія	Польща
Times Higher Education World University Ranking [1]	9	48	101	48	19
QS World University Ranking [2]	6	45	76	24	
Academic Ranking of World Universities [3]	–	49	65	11	8
TOP – 500	–	30	36	3	2
TOP – 100	–	4	8	1	-
Round University Ranking [4]	7	25	67	70	6
Green Metrics World University Ranking [5]	10	10	13	40	7
Global World Communicator [6]	–	43	58	24	3
Center for World University Rankings [7]	–	54	62	5	10
CWTS Leiden Ranking [8]	–	54	58	7	31
Scimago Institution Ranking [9]	29	91	120	136	68
Best Global Universities Rankings, U.S.News [11]	2	7	87	24	33
Порівняння національних систем освіти					
U21 Ranking of National Higher Education Systems [10]	38-те місце	16-те місце	3-те місце	35-те місце	31-те місце

Джерела:

1. <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/>
2. <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2018>
3. <http://www.shanghairanking.com/ARWU2014.html>; <http://www.shanghairanking.com/>
4. <https://roundranking.com/ranking/world-university-rankings.html#world-2018>
5. <http://greenmetric.ui.ac.id/overall-ranking-2018/>
6. <https://cicerobook.com/userfiles/files/RankPro%202018-2019-Country.pdf>
7. <https://cwur.org/2018-19/country.php>
8. <https://www.leidenranking.com/ranking/>
9. <https://www.scimagoir.com/rankings.php?sector=Higher%20educ>
10. https://universitas21.com/sites/default/files/2018-05/U21_Rankings%20Report_0418_FULL_LR%20%281%29.pdf
11. <https://www.usnews.com/education/best-global-universities/rankings?int=a27a09>

Додаток Б

**Процес розробки та затвердження
проєкту Стратегії розвитку вищої освіти в Україні
на 2021 – 2031 роки**

На рис. Б.1 наведені зацікавлені сторони в розробці та затвердженні проєкту Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки.

Рис. Б.1. Зацікавлені сторони в розробці та затвердженні проєкту Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки.

Відповідно до Указу Президента України Володимира Зеленського від 3 червня 2020 року №210/2020 «Про вдосконалення вищої освіти в Україні» Кабінету Міністрів України, а саме Міністерству освіти та наук України було доручено розробку проєкту Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки та його затвердження до 1 листопада 2020 року.

У зв'язку з цим МОН було запропоновано таку послідовність процесу розробки та затвердження проєкту Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки (рис. Б.2.)

Першим етапом розробки проєкту Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки є формування та затвердження наказом т.в.о. міністра освіти і науки України робочої групи. Відповідно до Наказу від 28 липня 2020 року № 974 «Про утворення робочої групи з розроблення проєкту Стратегії розвитку вищої освіти України на 2021–2031 роки » було створено і затверджено робочу групу у складі 102 особи.

Рис. Б.2. Організація процесу розробки та затвердження проєкту Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки

На другому етапі проводяться засідання підгруп. На засіданнях підгруп обговорюються проблеми розвитку вищої освіти України. Також на цьому етапі створюється платформа, метою якої є інформування громадськості про перебіг справ щодо розробки проєкту Стратегії.

Третій етап передбачає збір інформації та її аналіз. На цьому етапі здійснюється соціологічне опитування зацікавлених сторін, експертного співтовариства та громадськості. Аналітичною групою МОН проводиться збір та узагальнення статистичної інформації, аналіз пропозицій, що надходять від сторін, які зацікавлені в розробці проєкту Стратегії.

На четвертому етапі аналітична група МОН разом з представниками підгруп формують проєкт Стратегії шляхом складання всіх напрацювань у єдиний документ.

На п'ятому етапі проєкт Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021 – 2031 роки оприлюднюється на сайті <http://reform.org.ua/> для громадських обговорень.

На шостому етапі доопрацьований документ проєкту Стратегії подається в КМУ для розгляду та затвердження.

Результати анкетування

Проект Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки розроблено з урахуванням досвіду країн з високорозвиненими системами освіти й науки та накопиченого вітчизняного досвіду. Реалізація Стратегії залежить від рівня обізнаності та сприймання зацікавленими сторонами, експертного товариства і громадськості її місії, візії та цілей. Врахування інтересів, знань і досвіду зацікавлених сторін, уточнення переліку проблем сприяє надійності виконання плану заходів з реалізації Стратегії. Це обумовлює необхідність залучення до розробки проєкту Стратегії представників зацікавлених сторін і громадськості та вивчення їх думки.

Наказом т.в.о. міністра освіти і науки України створено і затверджено робочу групу та робочі підгрупи з розробки проєкту Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки за наступними напрямками: аналіз поточного стану системи вищої освіти України; міжнародний досвід організації системи вищої освіти; прогнозування потреб ринку праці у фахівцях з вищою освітою; інституційні форми здобуття вищої освіти в Україні; викладач майбутнього; інноваційні технології у вищій освіті, дистанційне навчання, науково-методичне забезпечення вищої освіти; наукова та науково-технічна діяльність в процесі здобуття вищої освіти; формування підприємницьких навичок у процесі здобуття вищої освіти; система вищої освіти і смарт-спеціалізація регіонів, розбудова регіональних екосистем і кластерів Індустрії 4.0; розбудова системи моніторингу і оцінки якості освіти; фінансування вищої освіти; розвиток системи управління вищою освітою; популяризація можливостей здобуття вищої освіти в Україні для іноземних студентів.

Вивчення думок громадськості з використанням інструментів збору та обробки інформації дозволило визначити проблеми та перспективи розвитку вітчизняної вищої освіти.

Найбільша активність респондентів спостерігалася при обговоренні проблем міжнародного досвіду організації системи вищої освіти, фінансування, стану системи вищої освіти, розвитку системи управління, розбудови регіональних екосистем і кластерів Індустрії 4.0 (табл. В.1).

Високу зацікавленість серед респондентів викликали проблеми системи моніторингу й оцінки якості освіти, інноваційних технологій у вищій освіті, дистанційного навчання, наукової та науково-технічної діяльності та формування підприємницьких навичок у процесі здобуття вищої освіти, прогнозування пот-

реб ринку праці у фахівцях з вищою освітою, популяризація можливостей здобуття вищої освіти в Україні для іноземних студентів.

На думку респондентів, проблемними питаннями є відсутність стійкого фінансового та матеріального забезпечення розвитку вищої освіти, відсутність інтеграції вищої освіти, науки та бізнесу, забезпечення сталого розвитку кадрового потенціалу системи вищої освіти.

Таблиця В.1

Розподіл пропозицій робочих підгруп з розробки проєкту Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки

№ з/п	Напрямок пропозицій	Відсоток респондентів
1	Аналіз поточного стану системи вищої освіти України	11
2	Міжнародний досвід організації системи вищої освіти	15
3	Прогнозування потреб ринку праці у фахівцях з вищою освітою	5
4	Інституційні форми здобуття вищої освіти в Україні	3
5	Викладач майбутнього	2
6	Інноваційні технології у вищій освіті, дистанційне навчання, науково-методичне забезпечення вищої освіти	7
7	Наукова та науково-технічна діяльність в процесі здобуття вищої освіти	6
8	Формування підприємницьких навичок у процесі здобуття вищої освіти	5
9	Система вищої освіти і смарт-спеціалізація регіонів, розбудова регіональних екосистем і кластерів Індустрії 4.0	10
10	Розбудова системи моніторингу й оцінки якості освіти	8
11	Фінансування вищої освіти	11
12	Розвиток системи управління вищою освітою	12
13	Популяризація можливостей здобуття вищої освіти в Україні для іноземних студентів	5
	Разом	100

Визначення місії та візії

Аналіз пропозицій робочих підгруп та експертного товариства дозволили визначити складові місії Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. Найбільша питома вага відповідає такій складовій, як «підготовка фахівців» (18 %); «формування знань» відмітили 17 % респондентів; «інтелектуальний капітал» – 16 %; необхідність формування духовного потенціалу у здобувачів вищої освіти зазначили 12 % респондентів; на думку 11 % опитуваних, важливим є інноваційний розвиток вищої освіти; «соціальний капітал» та «виклики майбутнього» зазначили 18 % (по 9 % відповідно), табл. В.2. Таким чином, місію вищої освіти можна визначити так:

***Місія вищої освіти** – забезпечення сталого інноваційного розвитку України через підготовку висококваліфікованих фахівців, створення та поширення знань, формування інтелектуального, соціального та духовного капіталу суспільства, готового до викликів майбутнього.*

Таблиця В.2

Структура компонентів визначення місії

№ з/п	Компоненти	Відсоток респондентів*
1	Інноваційний розвиток	11
2	Підготовка фахівців	18
3	Інтелектуальний капітал	16
4	Духовний потенціал	12
5	Соціальний капітал	9
6	Формування знань	17
7	Виклики майбутнього	9
8	Інше	42

* Враховувалися усі ключові слова, які містилися в окремій пропозиції. Так само у наступній таблиці.

Опитування експертів та SWOT-аналіз сильних і слабких сторін, загроз і зовнішніх можливостей дозволили визначити візію розвитку вищої освіти. Так, при визначенні візії 17 % респондентів зазначають «освітній потенціал», конку-

рентоспроможності закладів освіти віддають перевагу 15 %, формуванню наукового потенціалу – 12 %, «фаховий потенціал» зазначають 10 %. Решта складових візії розподілилась наступним чином: особистісний розвиток (9 %), дослідницький простір (8 %), професійний розвиток (7 %), табл. В.3. Таким чином, візію вищої освіти України можна сформулювати так:

***Візія вищої освіти України** – конкурентоспроможна система різноманітних закладів вищої освіти, яка завдяки співпраці з науковими установами та підприємницьким сектором формує фаховий та науково-освітній потенціал нації на засадах безперервного професійного й особистісного розвитку, орієнтована на найвищі досягнення та практики, інтегрована у світовий освітній та дослідницький простір.*

Таблиця В.4

Структура компонентів визначення візії

№ з/п	Компоненти	Відсоток респондентів
1	Конкурентоспроможність закладів освіти	15
2	Освітній потенціал	17
3	Особистісний розвиток	9
4	Фаховий потенціал	10
5	Дослідницький простір	8
6	Науковий потенціал	12
7	Професійний розвиток	7
8	Інше	29

При розробці проєкту Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки було подано пропозицій: 62 варіанти місії; 44 варіанти візії; 101 варіант сильних сторін; 144 варіанти слабких сторін; 123 варіанти можливостей; 111 варіантів загроз; понад 900 варіантів стратегічних і оперативних цілей та завдань з розвитку вищої освіти.

Найбільше пропозицій (56 %) надійшло від представників закладів вищої освіти, табл. В.5. Від Міністерства освіти і науки України було подано 19 % пропозицій. Зацікавленість у розробці проєкту Стратегії проявили представники Національної академії наук України, Національної академії педагогічних наук України, Національного інституту стратегічних досліджень, ними було по-

дано 15 % пропозицій. Представники громадських організацій та бізнесової спільноти подали 4 % та 5 % пропозицій відповідно. Здобувачі вищої освіти активно приймали участь у засіданнях підгруп, проте, на жаль, надіслали лише 1 % пропозицій від загальної кількості.

Таблиця В.5

Розподіл пропозицій до Стратегії за групами респондентів

№ з/п	Групи респондентів	Питома вага поданих пропозицій
1	Міністерство освіти і науки України	19
2	Заклади вищої освіти	56
3	Громадські організації	4
4	Здобувачі вищої освіти	1
5	Національна академія наук України, Національна академія педагогічних наук України, Національний інститут стратегічних досліджень	15
6	Бізнесова спільнота	5
7	Разом	100

Додаток Г

Схема взаємозв'язку стратегічних цілей та проблем розвитку вищої освіти в Україні

Проблеми розвитку вищої освіти в Україні

Цілі Стратегії

